

บทที่ ๒

สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การชำระประมวลกฎหมายของแผ่นดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นราชธานีแล้ว ช่วงระยะ ๑๐ ปี แรก มีศึกสงครามหนักถึงต้องเสด็จออกรบเอง ต่อจากนั้นก็ทรงจัดระเบียบราชการและฟื้นฟูขนบธรรมเนียมต่าง ๆ เป็นต้นว่า การสังคายนาพระไตรปิฎก และการฟื้นฟูพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ทางค่านกฎหมายสมัยนั้นก็ยุ่งเหยิงมาก ดังมีพระราชกำหนดฉบับหนึ่งกล่าวไว้ว่า

พระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว... คำตรัดเห็นเกล้า ๆ สั่งว่า พระราชกำหนดบทพระอาัยการสำหรับแผ่นดินกระษัตริย์มีมากหลายต่อ ๆ มา จะนับจะคลณาบได้ ครั้นกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่ามาศึก พระธรรมสาครราชสาครบทพระอาัยการกระจัดกระจาย หายเกาส่วนสิบส่วน มีอยู่สักส่วนหนึ่งให้สืบพระมหาราชครู พระไกรสี นอกราชการดูแล

แสดงว่าหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้ว กฎหมายกระจัดกระจายอยู่ไม่เป็นหมวดหมู่ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๔๗ ได้มีคดีเกิดขึ้นเรื่องหนึ่งเป็นเหตุให้ทรงรับสั่งให้มีการชำระกฎหมายครั้งใหญ่ คือ คดีนายบุญศรี ช่างเหล็กหลวงร้องทุกข์กล่าวโทษพระเกษมราชาอรธก เป็นใจความว่า อำแดงป้อมภรรยาของตน

"พระราชกำหนด บทที่ ๒๔" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๓ (พระนคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง จัดพิมพ์) หน้า ๓๔๔

พ้องหย่าคน ทั้ง ๆ ที่อ้าแคงป้อมนอกใจทำชู้ควายนายราชาอรธ นานบุญศรีไม่มีความผิดจึงไม่ยอมหย่า แต่พระเกษมกลับไม่พิจารณาทำให้การชู้ของนายบุญศรีเข้าข้างอ้าแคงป้อม นายบุญศรีเห็นว่าตนไม่ได้รับความยุติธรรมจากศาล จึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลร้องเรียนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์ทรงไต่สวนเห็นว่า

... ทูตนอกใจชายแคว้นร้องฟ้องหย่าชาย ลูกขุนปรึกษาให้หย่ากันนั้น หาเป็นความยุติธรรมไม่ จึงมีพระบรมราชองค์การตรัสสั่งให้เจ้าพระยาพระคลังเอากฎหมาย ณ ศาลหลวงมาสอบกับฉบับหอหลวงข้างที่ ใดควมว่าชายหาผิดมิได้ ทูตขอหย่าชายให้หย่าได้ ถูกต้องกันทั้ง ๓ ฉบับ จึงมีพระราชโองการการคำรัสว่า... พระมหากษัตริย์ผู้จะดำรงแผ่นดินนั้น อาศัยซึ่งโยธาธรรมนิติ กฎหมายพระอาการอันกษัตริย์แต่ก่อนบัญญัติไว้ได้เป็นบรรทัดฐาน จึงพิพากษาดราลินเนื้อความราษฎรทั้งปวงได้โดยยุติธรรม แลพระราชกำหนดคบทพระอัยการนั้นก็สิ้นเพื่อนวิปริตผิดซ้ำตามกันไปเป็นอันมาก... จึงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ... ให้ชำระพระราชกำหนดคบทพระอัยการอันมีอยู่ในหอหลวงตั้งแต่พระธรรมศาสตร์เป็นต้นไป ให้ถูกถ้วนตามพระบาลีแลเนื้อความ มีให้ผิดเพี้ยนซ้ำกันได้ จัดเป็นหมวดเป็นเหล่าเข้าไว้...

"ประกาศพระราชปรารภ" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๑.

กฎหมายตราสามดวง หรือ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง มี ๑๑ นาย ประกอบด้วยนักปราชญ์ราชบัณฑิตที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น มาร่วมกันตรวจสอบกฎหมายใหม่ ใ้จัดทำเป็นประมวลกฎหมายขึ้น เรียกว่า "กฎหมายตราสามดวง" หรือ "ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑" เนื่องจากทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประทับตรา ๓ ตรา คือ ตราราชสีห์ (แทนสมุหนายก) ตราคชสีห์ (แทนสมุหกลาโหม) และตราบัวแก้ว (แทนโกษาธิบดี) ใช้เวลาในการจัดทำประมวลกฎหมายนี้ ๑๑ เดือนก็เสร็จสมบูรณ์ รวบรวมไว้เป็นชุด มีชุดละ ๔๑ เล่ม เก็บไว้ที่ข้างที่ (ห้องเครื่อง) ๑ ชุด ที่หอหลวง ๑ ชุด ที่ศาลหลวง ๑ ชุด รวมทั้งสิ้น ๑๒๓ เล่ม แต่ที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้มีอยู่เพียง ๗๕ เล่ม เก็บไว้ที่กระทรวงยุติธรรม ๓๗ เล่ม ที่หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรอีก ๓๘ เล่ม

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในปีเดียวกันที่มีการชำระ "กฎหมายตราสามดวง" คือ พ.ศ. ๒๓๔๗ นี้ พระเจ้านโปเลียนหาราชแห่งฝรั่งเศสก็ได้รวบรวมจัดทำกฎหมายแพ่งขึ้นเป็นครั้งแรกเช่นเดียวกัน เรียกว่า ประมวลกฎหมายนโปเลียน

การชำระกฎหมายลักษณะฉ้อโกง

กฎหมายลักษณะฉ้อโกง เป็นกฎหมายลักษณะหนึ่งที่รวมอยู่ในกฎหมายตราสามดวง กล่าวได้ว่า เป็นกฎหมายที่สะท้อนให้เห็นฐานะสตรีสมัยก่อนได้มากที่สุด พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดเกล้าฯ ให้ชำระปรับปรุงและประกาศเพิ่มเติมขึ้นใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพเหตุการณ์ในสมัยนั้น

สาเหตุที่มีการชำระกฎหมายลักษณะฉ้อโกงนั้น คือคดีของขุนไกรนรายกับนางเกิดภรรยาซึ่งจะหย่ากัน มีปัญหาว่า ตามกฎหมายเดิมในสมัยกรุงศรีอยุธยา นั้น สามีภรรยา

มีสินเดิมอยู่เท่าใดให้ทำหนังสือบริคณห์ไว้ต่อกันทั้งสองฝ่าย ครั้นจะหย่ากันก็ให้แบ่งปันสินเดิมสินสมรสตามหนังสือบริคณห์นั้น ทรงพิจารณาว่า ทวยราษฎร์ทุกวันนี้ เป็นสามีภรรยากันโดยมีผู้ใหญ่รู้เห็น เลิกทำหนังสือบริคณห์มาช้านานแล้ว ถ้าจะรื้อฟื้นให้ทำขึ้นใหม่ก็ยุ่งยาก เมื่อสามีภรรยาจะหย่ากันก็ขอให้แบ่งปันทรัพย์สินตามสินเดิมสินสมรส ตามที่ศาลพิจารณาเห็นว่ายุติธรรม

ฐานะของสตรีตามกฎหมายลักษณะฉั่วเมีย

กฎหมายลักษณะฉั่วเมียที่ได้รับการปรับปรุงและไต่ตราขึ้นเพิ่มเติม มีความสำคัญที่กล่าวถึงฐานะสตรีพอสรุปได้ดังนี้

๑. ความไม่มีอิสระของสตรี ในกฎหมายกำหนดไว้ว่า ลักษณะของหญิงมี ๗ ประเภท คือ หญิงซึ่งบิดามารดารักษา หญิงซึ่งบิดารักษา หญิงซึ่งมารดารักษา หญิงซึ่งโคตรรักษา หญิงซึ่งพี่ชายพี่สาวรักษา หญิงซึ่งญาติรักษา หญิงซึ่งผู้หนึ่งผู้ใดรักษา

หญิงทั้ง ๗ ประเภทนี้ ถ้าชายมีใค้สุขขอ บังอาจกระทำหุราจารก็ตี ลักลอบข่มขืนและชักพาไปก็ตี ชายนั้นมีโทษ เว้นแต่หญิงไปหาชายที่บ้านเอง และยอมให้ชายทำชู้ควย จึงเอาโทษแก่ชายมีใค้

การกำหนดประเภทของหญิงไว้เช่นนี้ กล้ายกับบทบัญญัติในพระวินัยปิฎก ตามหลักพุทธศาสนา^๓ ซึ่งคงจะได้รับอิทธิพลมาจากลักษณะสังคมอินเดียสมัยก่อนอย่างแน่นอน

^๑ "พระไอยการลักษณะฉั่วเมีย บทที่ ๗๕" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๒

หน้า ๓๘

^๒ "พระไอยการลักษณะฉั่วเมีย บทที่ ๗๖" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐ - ๔๑

^๓ กฎในบทที่ ๑ "ฐานะสตรีตามหลักพุทธศาสนา" หน้า ๑๔

ทั้งนี้อาจเป็นเพราะชนบประเพณีในสมัยนั้นต้องการคุ้มครองยกย่องหญิง หรือเห็นว่าหญิง เป็นเพศอ่อนแอต้องอยู่ในความคุ้มครองของผู้อื่นก็ทั้งสองประการ แต่ฐานะของหญิงก็ กล้วยกว่าชาย เช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา คือไม่เป็นอิสระแก่ตนเอง .

๒. การคุ้มครองสตรีในกฎหมาย เนื่องจากสังคมในสมัยก่อนมีการแบ่งชนชั้น เช่น ชนชั้นสูงหรือขุนนาง ชนชั้นสามัญหรือไพร่ และทาส เป็นต้น สิทธิที่หญิงได้รับการ คุ้มครองจากกฎหมายจึงไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับฐานะทางสังคมของหญิงนั่นเอง

๒.๑ หญิงที่เป็นราชินิกุล และ สาวธาววัง เป็นกลุ่มที่มีฐานะทาง สังคมสูงตามชาติกำเนิดและยศศักดิ์ จึงได้เปรียบหญิงอื่นเกี่ยวกับบทลงโทษ ที่สามีจะลง โทษหญิงเหล่านี้รุนแรงไม่ได้ เพียงแต่ "... ถ้าแลษครนั้นผิดประการใด ๆ ก็ตี แต่คำ ตีให้หลายให้กลัว อย่าให้ล้มตายเสียรูปทรงษครนั้นไป ถ้าหมักไค้ทำตามโทษสามสถาน " ๑

แต่ในขณะที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของหญิงกลุ่มนี้ ก็ถูกเพ่งเล็งกว่าหญิง กลุ่มอื่น เพราะอยู่ใกล้ซีกพระมหากษัตริย์ ถ้าประพฤติชั่วก็จะเสื่อมเสียพระเกียรติยศ กล้วย บทลงโทษจึงรุนแรงมาก คือ ถึงตาย เช่น

อนึ่งผู้ใดทำชู้ควยชแม่พระสามม ไหษามันเสีย ๓ วัน จึงให้ตาย ส่วนหญิงนั้นให้เขาเสียนควย ๒

อนึ่งผู้ใดเจรจาควยสาวไรผ่ายใน บิดมือถือบา ผู้หญิงร่องแรก ประกาษหยิกชวน ให้สักผู้ชายลงหน้าข้าง ถ้าผู้หญิงลงควยกัน ไทหวานควยลวดหนึ่ง ๒๐ ที่ แล้วไหนจวน อย่าให้เข้าวังเลย ๓

๑ "กฎมณเฑียรบาล บทที่ ๑๑๐" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๑ หน้า ๕๕
 ๒ "กฎมณเฑียรบาล บทที่ ๑๒๐" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗
 ๓ "กฎมณเฑียรบาล บทที่ ๑๒๑" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘

๒.๒ หญิงสามัญทั่วไป กฎหมายยังแบ่งแยกสิทธิระหว่างหญิงที่ยังไม่ได้
ครองเรือนและหญิงที่ครองเรือนแล้ว สำหรับหญิงที่มีเรือนแล้ว จะโคสิทธิคุมครอง
และมีบทลงโทษมากกว่าหญิงโสด เช่น

วิวาทคำค้ำกัน แลแก่งานท่านเสียให้เป็นที่ราจาจน ถ้าหญิง
สาวหาตัวมิได้ ให้ใหม่ผู้ทำเป็นเบี้ย ๓๐๐๐๐ ทวีคูณ...
ถ้าหญิงนั้นมีตัวให้ใหม่เป็นเบี้ย ๑๓๐๐๐๐ ทวีคูณ ...

แสดงว่ากฎหมายให้เกียรติชายผู้เป็นสามี มากกว่าการให้ความเป็น
ธรรมแก่หญิง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสังคมสมัยก่อนถือว่าหญิงที่แต่งงานแล้วมีเจ้าของคุม
ครองอยู่ ความเสียหายที่ใครรับจะกระทบกระเทือนถึงสามีด้วย จึงมีบทบัญญัติป้องกันไว้
มากกว่าหญิงสาวโสด

นอกจากนี้ การข่มขืนกระทำชำเราแก่หญิงที่ยังไม่รู้เรื่องเสีย
จะได้รับโทษรุนแรงกว่าการข่มขืนชำเราหญิงสาวหรือหญิงมีสามี^๒ ทั้งนี้เพราะถือว่า
การข่มขืนเด็กหญิงที่ยังไม่รู้เรื่องเสีย นั้นเป็นการละเมิดศีลธรรมอย่างร้ายแรง

ในทำนองเดียวกัน ชายที่แต่งงานแล้วไปข่มขืนกระทำชำเราลูกสาว
หลานสาวท่าน ได้รับโทษมากกว่าชายที่ยังไม่ได้แต่งงานถึงเท่าตัว^๓

กฎหมายคงจะเน้นถึงความสงบสุขของสังคม เพราะชายที่มีภรรยา
แล้วทำความผิดข่มขืนนำความเดือดร้อนมาสู่ครอบครัวด้วย หรืออาจเป็นเพราะกฎหมาย
เห็นว่าชายที่ครอบครัวแล้วควรจะมีความรู้สึกผิดชอบดีกว่าชายโสด

^๑"พระไอยการลักษณะวิวาทคำค้ำกัน บทที่ ๓๓" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑

เล่ม ๒ หน้า ๒๘๒

^๒ราชบุรีกีเรกฤทธิ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง, "ลักษณะฉัวเมีย บทที่ ๓๕"

กฎหมายเล่ม ๑ หน้า ๓๓๖

^๓"ลักษณะฉัวเมีย บทที่ ๓๖ - ๓๗" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๕ - ๓๓๖

มีข้อนำสังเกตุว่า โทษสำหรับการข่มขืนกระทำชำเราหญิงมีเพียง
ปรับและเขียนเท่านั้น ไม่ถึงจำคุก แม้โทษเขียนก็สามารถไถ่เป็นเงินได้ เช่น

เขียนคว่ำหวาย ๕ ที่ ไถ่	๑๐๐๐๐๐	เบี้ย
เขียนคว่ำลวดหนึ่ง ๓ ที่ ไถ่	๑๐๐๐๐๐	เบี้ย ๑

หรือโทษทำความผิดใด ๆ ที่ไม่ถึงขั้นประหารชีวิตก็มีสิทธิไถ่ได้เช่น
เดียวกัน เช่น

ตัดนิ้วตีนนิ้วมือ ไถ่	๑๕๐๐๐๐	เบี้ย
สักแก้ม สักหน้า ไถ่	๕๐๐๐๐๐	เบี้ย
ตัดปาก ไถ่	๗๕๐๐๐๐	เบี้ย
ตัดข้อมือ ไถ่	๗๕๐๐๐๐	เบี้ย ๒

ดังนั้นผู้ใดที่มีเงินมากก็อาจจะข่มขืนกระทำชำเราลูกหลานผู้อื่นได้
ตามอำเภอใจ เพียงแต่ยอมเสียค่าปรับให้เท่านั้น จึงเห็นได้ว่า แม้กฎหมายจะให้
ความคุ้มครองแก่หญิงอยู่บ้าง แต่ก็ยังไม่ค่อยกว่าชายอยู่มาก และที่สำคัญกว่านั้น คือ
แนวความคิดในการให้ความคุ้มครองต่างกัน กล่าวคือ แม้จะเป็นการคุ้มครองหญิง
บางกรณีก็เพื่อคุ้มครองเกียรติยศชื่อเสียงของฝ่ายชายมากกว่าเพื่อตัวของหญิงเอง

๒.๓ หญิงม่าย ได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายน้อยกว่าหญิงมีสามี
อาจเป็นเพราะสังคมไทยไม่นิยมการหย่าร้าง หรือการถูกสามีทอดทิ้ง โดยถือว่าไม่
เป็นมงคลต่อชีวิตครอบครัว แม้กรณีที่หญิงนั้นเป็นม่ายเพราะสามีตาย สังคมก็ยังรังเกียจ

^๑ เสถียร ดายลักษณ์ กับคนอื่น (รวบรวม), "กฎหมายลักษณะกรรมศักดิ์"
ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒ (พระนคร: โรงพิมพ์เคอสิเมตต์, ๒๔๗๕) หน้า ๑๓๕
^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

ที่จะแต่งงานด้วย หญิงม่ายจึงเป็นผู้ที่อาภัพ เช่น เมื่อถูกชายข่มเหงทำทรมาน ชายนั้นจะ ถูกปรับน้อยกว่าหญิงมีสามี คือ "... ถ้าแกแต่งงานหญิงม่าย ให้ใหม่เป็นเบี้ย ๔๐๐๐๐ ทวีคูณ ถ้าหญิงนั้นมีผัว ให้ใหม่เป็นเบี้ย ๑๓๐๐๐๐ ทวีคูณ..."^๑

การที่สังคมนั้นเกี่ยวข้องกับหญิงม่ายนั้น มีผลถึงสิทธิในการรับมรดกของสามีด้วย คือ ถ้า หญิงคนนั้นมีสามี ๒ - ๓ - ๔ คน ถือว่าเป็นหญิงแพศยา ไม่มีสิทธิรับมรดกจากสามี^๒

หญิงม่ายจึงเป็นหญิงอีกกลุ่มหนึ่งที่สังคมไทยสมัยก่อนแบ่งแยกเอาไว้ต่างหาก มีฐานะ ค่อยยิ่งกว่าหญิงสามัญทั่วไป ดังที่พระนางมัทรีในมหาเวสสันดรชาดกคร่ำครวญว่า "พระองค์ เอย เป็นม่ายชายหย่า แกรุ่นจำเรียวร้างไม่มีสหาย คังเพชรรัตนราวสลายเป็นไผ่ฝ้า..."^๓

๒.๔ หญิงที่เป็นทาส ตามปกติการเป็นทาสส่วนใหญ่ย่อมหมายถึงการหมด สิทธิในการประกอบอาชีพ หรือการดำเนินชีวิตของตนอย่างอิสระ แต่กฎหมายก็ให้ความ คุ่มครองแก่หญิงทาสเช่นเดียวกัน เช่น บทบัญญัติลงโทษผู้ข่มขืนกระทำชำเราหรือลักพาตัวทาส นั้นหลวมหนึ่ไปว่า

ผู้ใดบังอาจว่าคนเรียวแรงมีเพื่อนหลายคนก็ผู้เดียวก็ผู้เดียวก็ไปกุมเกาะ เบาะแฉงหญิงทาสทอนกายแรงตน แลหญิงทาสนั้นร้องแรกซัดขวาง มีคนรู้เห็นไค่ยื่น ข่มขืนหญิงนั้นไค่ถึงชำเรากก็ มิไค่ถึงชำเรากก็ พิจารณาเปนสัง ให้ใหม่โดยพระราชกฤษฎีกาเคิม ถ้าข่มขืนหญิงทาส มีบาดเจ็บ ให้ใหม่โดยบาดเจ็บอีกโสคหนึ่ง...

^๑"พระไอยการลักษณะวิเวทศีก่ากัน บทที่ ๓๓" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๒ หน้า ๒๔๒ - ๒๔๓

^๒"กฎหมายลักษณะมรดก บทที่ ๔๓" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๑

^๓มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ทศพร

^๔ในฐานะที่เป็นทรัพย์สิน ทาสบางประเภทไม่มีอิสระใด ๆ อาจถูกขายหรือยกให้ ใครต่ออีกได้ แต่ในฐานะที่เป็นบุคคลทาสบางประเภทยังสามารถมีทรัพย์สินของตนเองไค่บ้าง รับมรดกได้ ไปไหนมาไหนได้ และสามารถไค่ถอนตัวเองให้เป็นอิสระได้ เช่น ทาสสินไค่ มิไค่ซาค่า (ตัว) (อ้างจาก Akin Rabibhadana, The Organization of Thai

Society, and The Process of Change in The Early Bangkok Period 1782-1873

^๕"กฎหมายลักษณะทาส บทที่ ๑๐๓" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๒ หน้า ๑๒๖

การที่หญิงหาสไกรับการคุ้มครองจากกฎหมายไม่มากนัก คงเป็นเพราะมีนายจ้างคอยควบคุมดูแลทาสเหล่านี้ตลอดเวลาอยู่แล้ว กฎหมายสมัยก่อนจึงได้กล่าวถึงการให้การคุ้มครองทาสหญิงในกรณีเฉพาะที่มีเหตุของออกจากเรือนเพราะถูกลักพาตัวหรือเมื่อนายจ้างนั้นคิดประทุษร้ายข่มขืนทาสหญิงในความดูแลของตน

๓. กฎหมายให้หญิงมีสามีคนเดียว ประเพณีของสังคมไทยตลอดมาถืออย่างเคร่งครัดว่า เกิดเป็นหญิงไม่ควรจะมีสามีสอง หญิงที่ถูกชายใดถูกเนื้อต้องตัว ก็หมายความว่า จะต้องเป็นภรรยาของชายคนนั้น ถึงแม้กฎหมายหลายลักษณะบัญญัติไว้เช่น

ชายใดมิใ้ขสุขอหญิง เป็นค่านับ แลลอบทำชู้ควยลูกสาวท่าน ๆ จับได้ ท่านมิให้ฆ่าฟันตาย แต่ให้ผูกมือไว้ว่ากล่าวกันตามกระบิดเมืองควมาท่าน ^๒

ชายใดลอบไปทำชู้ควยลูกสาวหลานสาวท่าน มิได้กล่าวถามแลพ่อแม่หญิงรุ ชู้ขึ้นลงไปมาหาลูกคนกั้นนั้นไซ้ ท่านว่าคือ เมียมัน ใ้หมั้นแคงชะมาพ่อแม่หญิง ฟิงให้พ่อแม่หญิงรับชะมา ใ้หมั้นอยู่เป็นคู่สังวาส เพราะเขาทั้งสองเป็นคู่สร้างกันมาแต่กาลก่อน เป็นสัตรีภาพอย่าใ้มีชายสัมผัสตักตองตัวถึงสอง... ^๓

และในมหาเวสสันดรชาดก พระนางมัทรีก็กล่าวว่า "เป็นสตรีมีนิ้วสองไม่มองแ้วเป็นราศี ต่อที่คนชั่วมันจึงว่าก็ไม่บัคสีใจ" ^๔

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อัมพร ศิลารังษี, "สิทธิของสตรีไทยในกฎหมายตรา ๓ ดวง" วารสารกฎหมายปริทัศน์ ฉบับพิเศษ (พฤศจิกายน ๒๕๑๘) หน้า ๓๑ - ๓๒

^๒ "พระไอยการลักษณะนิ้วเมีย บทที่ ๘๐" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๒ หน้า ๕๖

^๓ "พระไอยการลักษณะนิ้วเมีย บทที่ ๘๒" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓

^๔ มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ "ทานกัณฑ์"

ดังนั้น แม้มีกามารค่าฝ่ายหญิงจะไม่พอใจ ก็จำต้องยอมยกลูกสาวให้ เพราะ
ประเพณีที่เชื่อว่า "เป็นสรีภิกษาพ่อยาให้ผู้ชายสัมผัสถูกต้องตัวถึงสอง" ถ้ากรณีหญิงไม่
สัมผัสรักใคร่ชายน้อยก่อน ก็นับว่าเป็นเรื่องเสียเปรียบอยู่มาก ต้องจำใจอยู่กับชาย
กันตลอดไป

แต่ในกรณีที่ชายลอบทำชู้กับหญิงแล้วทอคิดไม่มาขอมาต่อมีกามารค่า ไม่มาอยู่
กินด้วยกัน ถือว่ามีความผิด "ท่านว่านั่นทำให้ลูกหลานท่านแบบกอกพร่อง ให้ใหม่ชายผู้
เลมิดพ่อแม่ ผู้เถาผู้แก่นั้นโดยขนาด"^๑

บทบัญญัติเหล่านี้แสดงว่า สตรีมีใ้มีฐานะเท่าเทียมบุรุษตามกฎหมาย หรืออาจ
กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า มีกฎหมายสองฉบับ ใช้บังคับกับหญิงฉบับหนึ่ง และใช้บังคับกับชาย
อีกฉบับหนึ่ง

๔. กรณีหญิงเป็นสาเหตุก่อการวิวาท มีกฎหมายหลายบทถือว่า หญิงเป็นต้นเหตุ
ให้เกิดการวิวาท เช่น กรณีที่พ่อแม่พี่น้องหญิงพันทางชายซึ่งลอบเข้ามาหาบุตรหญิงถึงตาย
โดยไม่เจตนา ท่านให้ชายบุตรหญิงนั้นแก้พ่อแม่พี่น้องผู้ตาย และให้แบ่งเงินส่วนหนึ่งไว้
แก้พ่อแม่พี่น้องของหญิง แต่ถาพ่อแม่พี่น้องหญิงพันทางชายที่เข้าหาตายโดยไม่เจตนา ให้เอา
ค่าตัวชายคั้งใหม่ แล้วชายหญิงทอคกลาง ไ้เท่าไรส่งให้พ่อแม่ฝ่ายชายปลงศพผู้ตาย^๒

บทบัญญัติดังกล่าว เป็นกฎหมายที่ประหลาด เพราะกำหนดให้เป็นหน้าที่ของ
หญิงที่จะต้องรับผิดชอบในการตายของชายนั้น ทั้ง ๆ ที่หญิงนั้นมิได้รู้เห็นเป็นใจในการ
ฆ่าพันชายนั้นเลย คนสมัยก่อนอาจคิดว่า ถ้าหญิงไม่ทอคสะพานให้ ชายก็คั้งไม่กล้า
ขึ้นหา กฎหมายจึงกำหนดให้หญิงคนกลางเป็นผู้รับผิดชอบ ซึ่งนับว่าไม่เป็นธรรมต่อหญิง
อย่างยิ่ง

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

^๒ "พระไอยการลักษณะวิวาท" บทที่ ๔๓" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๒

๕. สิทธิของหญิงในการสมรส เกี่ยวกับการสู่ขอและการสมรส กฎหมายลักษณะ
 ตัวเมียได้ให้ความเป็นธรรมแก่หญิงตามสมควร คือ

๕.๑ ถ้าชายหญิงรักกัน ฝ่ายชายมาสู่ขอไว้แล้วแต่ยังไม่ได้ประกอบพิธี
 แต่งงาน ชายสมัครรับใช้ช่วยพ่อแม่ฝ่ายหญิงทำมาหากิน เป็นเวลาถึง ๒ - ๓ ปี จน
 พ่อแม่ฝ่ายหญิงอนุญาตให้ฝ่ายชายอยู่กับหญิงได้ หรืออยู่กับกันก่อนนั้น แต่ยังไม่ออกหน้า
 ให้ถือว่าหญิงนั้น เป็นสิทธิของชายเสมือนภรรยาแต่งงานกัน ผู้ใดมาทำชู้ชาย สามีพันทาง
 ชู้ชาย ไม่มีความผิด

การ เป็นสามีภรรยากันแบบนี้ คงจะถือเอาค่าแรงงานที่ชายช่วยทำงาน
 แทนสินสอดของหมั้น

๕.๒ กรณีที่ชายหมั้นหญิงไว้แล้วยังไม่ได้แต่งงานกัน ชายลอบทำทุลาจาร
 แก่หญิง ถูกหญิงพันทางตาย หญิงไม่ครองรับโทษ ชนหมากสินสอดทั้งหมด ให้ตกเป็นของ
 พ่อแม่ฝ่ายหญิง^๒

กรณีที่ชายสู่ขอหญิงไว้แล้ว แต่ยังไม่ได้แต่งงาน ถือว่าหญิงยังเป็นสิทธิ
 ของบิดามารดา ถ้าชายคู่นั้นพาเพื่อนไปยังคับอุคร่าหญิงมา จะมีโทษปรับและเขียน
 คุกหลวงหนึ่ง ๓๐ ที่ เพื่อนที่ไปควย ถูกเขียนคนละ ๑๕ ที่^๓

บทบัญญัติเหล่านี้ ให้ความคุ้มครองแก่หญิง และชี้ให้เห็นว่า หญิงสาว
 ควรรักษาความบริสุทธิ์ของตนไว้จนถึงวันสมรส ดังนั้นจึงมีสิทธิที่จะป้องกันตนเองอย่างเต็มที่
 ที่ แม่แต่คู่นั้นก็จะมาล่วงเกินไม่ได้

๕.๓ กรณีที่ชายหมั้นหญิงไว้ แล้วตายก่อนสมรส ให้แบ่งสินสอดออก
 เป็น ๒ ส่วน คั้นให้ฝ่ายชายส่วนหนึ่ง ให้ฝ่ายหญิงส่วนหนึ่ง ถ้าหญิงตาย สินสอดตก

^๑ "พระไอยการลักษณะตัวเมีย บทที่ ๑๐๒" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘

^๒ "พระไอยการลักษณะตัวเมีย บทที่ ๑๐๖" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑

^๓ "พระไอยการลักษณะตัวเมีย บทที่ ๑๑๓" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕

เป็นของพ่อแม่หญิงทั้งหมด แต่ถาหญิงเสียตัวแก่ชายแล้ว ชายคายลงดินสอตกแก่หญิงทั้งหมด " ... เพราะว่าสินนั้นเป็นสินหัวบ้านาง ให้ไว้แก่หญิงแล "

การให้หญิงมีสิทธิในสินสอของหมั้นด้วย จึงนับว่าให้ความเป็นธรรมแก่หญิง เพราะการมีความสัมพันธ์ถึงขั้นหมั้นหมายกันแล้วนั้น ถ้าฝ่ายชายเลิกร้างไปหรือเกิดอุปสรรคใด ๆ ที่ทำให้ไม่ได้แต่งงาน ความเสียหายย่อมตกอยู่แก่ฝ่ายหญิงในฐานะที่เป็น " ม่ายชั้นหมาก " จึงต้องมีสิ่งตอบแทนให้

๕.๔ กรณีที่ชายสขอหญิงแล้ว ภายหลังพ่อแม่ฝ่ายหญิงเปลี่ยนใจไม่ยอมให้แต่งงานกันโดยฝ่ายชายไม่มีความผิด กลับรับหมั้นชายอื่นอีก ถ้าชายทั้งสองเป็นความกัน ให้ชายคนแรกมีสิทธิได้สมรสกับหญิง และมีคานารคาหญิงจะถูกปรับ " ... เพราะมันทนงศักดิ์สำหรับหลวงความ เมืองท่าน...แล้วให้กินสินสอคนนั้นจงทวน เหตุปลั่งปากเสียสิ้น พลาดคืนตกตนไม่ " ๒

บทบัญญัติดังกล่าว ช่วยจรรโลงศีลธรรมไม่ให้คนเสียสัจจะ

๕.๕ ถ้าชายสขอหญิงไว้แล้ว ภายหลังไม่ยอมมาแต่งงานด้วย กลับไปสขอหญิงอื่นมาเป็นภรรยา ถาหญิงคนแรกไปตีค่าหญิงคนหลัง ท่านว่าหญิงคนแรกนั้นเป็นคน " ร้ายกาจลำหาว " ให้ลงโทษปรับ ๓

บทบัญญัติข้อนี้มีไว้ให้ความเป็นธรรมแก่หญิงเลย คือ ฝ่ายหญิงจะเปลี่ยนใจไปแต่งงานกับคนอื่นไม่ได้ ถือว่ามีความผิด แต่ฝ่ายชายกลับเปลี่ยนใจไปแต่งงานกับหญิงอื่นได้โดยไม่มีผิดใด ๆ ถาหญิงไปตีค่าหญิงของคนที่กลับได้รับโทษ แสดงให้เห็นว่า ชายมีสิทธิมากกว่าหญิงทั้งก่อนและหลังสมรสแล้ว

๕.๖ กรณีที่ชายคนใดมีภรรยาแล้ว อำพรางว่ายังมี ไปสขอหญิงอื่นเป็นภรรยาอีก ภรรยาเก่ารู้ไปตีค่า ภรรยาใหม่ไม่สมัครใจจะอยู่กับชายนั้นต่อไป

^๑ "พระไอยการลักษณะฉั้วเมีย บทที่ ๑๐๘" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒

^๒ "พระไอยการลักษณะฉั้วเมีย บทที่ ๑๑๐" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓

^๓ "พระไอยการลักษณะฉั้วเมีย บทที่ ๑๑๑" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔

ก็ให้หย่าขาดออกจากกันได้ โดยชายผู้อำพรางและผู้ช่วยอำพรางต้องถูกลงโทษปรับฐาน
ล่อลวงท่าน เว้นแต่ภรรยาคนใหม่มีบุตรกับชายนั้นแล้ว ให้มีสิทธิเป็นภรรยาชายได้
"หญิงจะว่ากล่าวอย่าฟังฟังมันเลย"

แสดงว่ากฎหมายยอมรับให้ชายมีภรรยาได้หลายคน แม้ว่าหญิงคนใหม่
จะถูกหลอกลวงว่า ชายนั้นยังโสดจนตนเองตกเป็นภรรยาบ่อยก็อยู่ในฐานะจำยอมเพราะ
ความรักบุตร ส่วนภรรยาเดิมที่ไม่มีสิทธิจะไปบังคับให้ภรรยาบ่อยเลิกร้างกับสามีตนได้
กรณีเช่นนี้ย่อมบังเกิดความไม่สงบสุขในครอบครัวอย่างแน่นอน

๕.๗ กรณีที่ชายแต่งขันหมากมาสู่ขอหญิงไว้แล้ว ชายอื่นมาเป็นชู้กับ
หญิงนั้น "ท่านว่าผิดเมียท่านในขันหมาก" ใ้ได้รับโทษปรับ แต่ถาถึงกำหนดแต่งงานแล้ว
ชายไม่มาแต่งงานตามนัด ถือว่าหญิงเป็นอิสระ มีสามีอื่นได้โดยไม่มี ความผิด และชาย
จะเอาขันหมากคืนไม่ได้^๒

การหมั้นหมายถือว่า หญิงตกเป็นสิทธิของชายแล้วครั้งหนึ่ง เมื่อชาย
ผิดสัญญาจึงไม่มีสิทธิเรียกเอาขันหมากหมั้นคืนได้

๖. ลักษณะการพาหญิงหนี หญิงอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบชายเป็นอย่างมาก
โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องเพศ เพราะหญิงเป็นฝ่ายเสียหาย ยิ่งในสมัยก่อน ขนบ
ธรรมเนียมไทยกำหนดว่า หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ ต้องอยู่ใต้อาณัติคุ้มครองของผู้
จึงมีกฎหมายหลายบท บัญญัติเกี่ยวกับการลักพาล่อลวงหญิงไว้ดังนี้ คือ

๖.๑ ถ้าชายหญิงรักกัน ชายแต่งขันหมากไปสู่ขอ พ่อแม่ของหญิงไม่
ยอมยกให้ ชายหญิงจึงลอบเป็นชู้กันแล้วพากันหนีไป มาขอขมาต่อพ่อแม่ภายหลัง
พ่อแม่หญิงยกให้จึงจะถือว่าหญิงนั้นเป็นภรรยาของชาย ถ้าชายไม่มาขอขมา พ่อแม่ยัง

^๑"พระไอยการลักษณะฉวีเมีย บทที่ ๑๑๒" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔
^๒"พระไอยการลักษณะฉวีเมีย บทที่ ๑๑๔" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕

ไม่ไค้ยกให้ ถือว่าหญิงนั้นยังไม่ได้เป็นภรรยาชายตามกฎหมาย เป็นแต่ชู้กันเท่านั้น^๑
และถ้าพ่อแม่หญิงฟ้องร้อง ชายมีความผิดต้องส่งหญิงนั้นคืน และเสียค่าปรับ^๒

ส่วนมากถ้าชายหญิงรักกันจริงก็น่าจะกลับไปขอขมาต่อบิคารมารคาหญิง
การที่ไม่ยอมไปขอขมาจนเกิดเรื่องราวขึ้นนั้นน่าจะเป็นเพราะชายไม่คิดจริงจังต่อหญิง
หรือกลัวว่าบิคารมารคาหญิงจะไม่ยอมยกให้ สมัยก่อน หญิงต้องอยู่ใต้อำนาจของบิคารมารคา
ไม่ว่าอายุเท่าไรก็ตาม ถ้าบิคารมารคาไม่เห็นด้วย จะเลือกคู่ครองเองไม่ได้ ต่างกับ
ปัจจุบัน เมื่อบรรลุนิติภาวะแล้ว หญิงมีสิทธิจดทะเบียนสมรสกับชายได้โดยไม่ต้องได้รับความ
ยินยอมจากบิคารมารคา

๖.๒ กรณีที่ชายลอลวงพาหญิงหนีไป ภายหลังมาขอขมาต่อบิคารมารคา
หญิง ถ้าบิคารมารคาหญิงรับขมา ชายไม่มีโทษใด ๆ ถ้าชายไม่เอาหญิงมาคืน แต่ให้
คนมาชู้ขอ บิคารมารคาหญิงไม่ยอมยกให้ และหญิงหนีชายกลับมาบ้านตน ชายตามมาดุด
ย้อยแย่งหญิงกลับไปอีก "ท่านว่าเลมิดให้ทวน ถ้ามีพวกเพื่อนไปช่วย ให้ทวนถึงจงทุกคน
แล้วให้ใหม่แก่หญิงนั้นอีกโสดหนึ่ง โขยพระราชกฤษฎีกา"^๓

ทั้งนี้บิคารมารคาอาจมองเห็นการณ์ไกลว่าชายนั้นเป็นคนไม่ดี จึงไม่ยอม
ยกให้ และหญิงก็ไม่เต็มใจอยู่ด้วยจึงหนีกลับมา แต่กฎหมายก็ยังลงโทษหญิง โดยถือว่า
หญิงนั้นเป็นสาเหตุให้เกิดครอบครัวความเมืองของท่าน ทั้ง ๆ ที่คนเหตุอันแท้จริง คือชาย

๖.๓ กรณีที่หญิงหนีตามชายไป ชายไม่มาขอขมาต่อบิคารมารคา แล้ว
พาหญิงไปอาศัยอยู่ตามบ้านคนอื่น บ้านละคืนสองคืน ไม่คิดเลี้ยงหญิงจริงจัง ภายหลัง
นำมากคืนบิคารมารคา "ท่านว่าชายบังอาจเอาลูกสาวท่านไปเร่เลี้ยงประจาร์" ให้ลงโทษ
ปรับฐานหลอกลวงหญิงให้หลงเชื่อจนเสียตัว

^๑ "พระไอยการลักษณะฉั้ว เมียบ บทที่ ๑๒๑" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘
^๒ "พระไอยการลักษณะฉั้ว เมียบ บทที่ ๑๒๖" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑
^๓ "พระไอยการลักษณะฉั้ว เมียบ บทที่ ๑๒๓" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐
^๔ "พระไอยการลักษณะฉั้ว เมียบ บทที่ ๑๒๔" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐ - ๖๑

แต่การลักพาหญิงไปเพื่อร่วมประเวณีนี้ กฎหมายเก่าไม่ได้ถือว่าเป็นโจรเสมอไป ถ้าพาไปอาศัยอยู่เรือนญาติพี่น้องเพื่อนฝูง เจ้าของบ้านไม่บอกให้บิดามารดา สามีของหญิง หรือนายบ้านนายเมืองรู้ กลับอำพรางไว้ให้อยู่ด้วยกัน ใหลงโทษ เจ้าของบ้านถึงผู้ชักสื่อ ไม่ลงโทษอย่างสมโจร ตัวผู้ลักพาไป หรืออุ้มยงให้หนี มีโทษปรับ "ส่วนตัวมันเท่านั้นว่าหากใครไปช่วยเขา ให้ทวนโดยพระราชกฤษฎีกา"^๒

๖.๔ กรณีชายลักพาหญิงหนีไปอยู่ต่างบ้านต่างเมืองถึง ๑๐ ปี แล้วพากลับมาบ้านเดิม ถ้าหญิงไม่สมัครอยู่กับชายต่อไป ให้ชายคืนหญิงแก่บิดามารดา โดยชายนั้นไม่มีโทษ "เหตุชายพาหญิงนั้นกลับมาเอง"^๓

การที่หญิง ไปอยู่กับชายถึง ๑๐ ปี โดยไม่สมัครใจ ก็อาจเป็นเพราะการคมนาคมไม่สะดวก ไม่สามารถกลับบ้านเดิมตามลำพังได้

๖.๕ ถ้าหญิงหนีตามชายไปเอง ถือว่าหญิงมีความผิด ใหลงโทษเขียนด้วยไม้หวาย แล้วให้ชายคืนหญิงแก่บิดามารดา ส่วนชาย ถ้าไม่ขอขมาต่อบิดามารดาหญิง ก็มีโทษปรับ

การลงโทษหญิงฝ่ายเดียว ชายเพียงแต่ขอขมาต่อบิดามารดาหญิง นับว่าไม่ยุติธรรม เพราะโดยธรรมชาติ หญิงจะไม่กล้าตัดสินใจไปกับชายที่ไม่ได้ชักชวนหรือบอกวารักใคร่ตน และกฎหมายนี้ไม่ได้ให้สิทธิหญิงที่จะเลือกสมรสตามใจสมัคร

๖.๖ ถ้าชายพาหญิงหนีไปจนมีครรภ์แล้วหญิงตาย โดยพ่อแม่หญิงไม่รู้ ให้ชายไต่ราคาตัวหญิงและใหลงโทษชายนั้นเป็นขอเลมิคอีกโสดหนึ่ง^๔

^๑ "พระไอยการลักษณะดักภา บทที่ ๘" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๘

^๒ "พระไอยการลักษณะดักภา บทที่ ๙" เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

^๓ "พระไอยการลักษณะฉัวเมีย บทที่ ๑๒๕" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑

^๔ "พระไอยการลักษณะฉัวเมีย บทที่ ๑๒๗" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒

^๕ "พระไอยการลักษณะฉัวเมีย บทที่ ๑๒๘" เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

การที่เอาฉีกกับชายข้างเคียงก็ไม่ยุติธรรม เพราะไม่มีเจตนาให้หญิงนั้นตาย เว้นแต่ละทิ้งให้ห้อยยัก น่าจะมีความผิดฐานละเมิดเพียงอย่างเดียว

๖.๗ กรณีที่ชายพาหญิงหนีไป แล้วกลับมาขอขมาต่อบิคารมารดา จัดการแต่งงานตามประเพณี แต่มีกิติศัพท์ว่าชายนั้นมีความประพฤติไม่ดี ชอบเล่นการพนัน บิคารมารดาหญิงมีสิทธิให้ชายทำทัณฑ์บนไว้ก่อนว่าจะไม่ประพฤติชั่ว แล้วจึงอนุญาตให้อยู่กินด้วยกัน แต่ถ้าบิคารมารดาหญิง แสร้งทำอุบายพรางลูกสาวไปยกให้ชายอื่น ให้ลงโทษปรับทั้งบิคารมารดาหญิง และ ชายชู้ "เหตุชายหญิงได้สมรักกันก่อนแล้ว จะตักประเวณีเขานั้นมิชอบ"^๑

๖.๘ กรณีชายพาหญิงหนีไปแล้วไม่ส่งตัวหญิงมาให้บิดามารดา เพียงขอขมาพอเป็นพิธี บิคารมารดาหญิงไม่พอใจ ไม่รับขมา ชายบังอาจเอาหญิงไว้ ให้ลงโทษทวนชายหญิงคนละ ๓๐ ที่ ปรับโทษชายอีก ๑๐๓๓หนึ่งกวาง และถือว่าหญิงนั้นยังไม่มีสิทธิเป็นภรรยาของชาย^๒ ชายหญิงที่ได้เสียกันเองโดยไม่ได้รับความยินยอมจากบิคารมารดา จึงไม่ถือว่าเป็นสามีภรรยาที่ถูกฟ้องตามกฎหมาย

๖.๙ กรณีชายพาหญิงไปไถ่เสียกัน แล้วเอาหญิงนั้นไปขายเสีย ให้ลงโทษปรับชายอย่างหนัก เอาเงินคืนแก่บิคารมารดา หรือ นายเงินของหญิง แล้วให้ทวนชาย ๕๐ ที่ หญิง ๒๕ ที่ "เหตุหญิงร้ายชายพาล ให้ยากแก่ความเมืองท่าน"^๓

ทั้งนี้กฎหมายคงจะถือว่าตมมือข้างเดียวยอมไม่ตั้ง ฝ่ายหญิงร่วมรู้เห็น เป็นใจช่วยจึงต้องรับโทษเช่นกัน

๖.๑๐ กรณีที่ชายหญิงรักใคร่กันอยู่ บิคารมารดาหญิงไม่รู้หรือไม่ยอมรับรู้ ไปรับหมั้นขันหมากของชายอื่น ครั้นถึงกำหนดแต่งงาน ชายคนรักเก่าพาหญิงหนี

^๑ "พระไอยการลักษณะตัวเมีย บทที่ ๑๒๘" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

พร้อมทั้งนำเอาของหมั้นของชายคนหลังไปถวาย ถือว่าเป็นความผิดของพ่อแม่ที่ไม่ได้ถามความสมัครใจของบุตรสาวเสียก่อน ให้ปรับพ่อแม่ ๒ เท่าของชั้นหมาก และให้สิ่งของนั้นคืน ส่วนชายผู้ลักพานั้นให้เอาค่าปรับ เป็นเบี้ยขมาพ่อแม่ และให้หญิงเป็นสิทธิแก่ชายผู้พาไป " เพราะหาหญิงนั้นรักใคร่กันอยู่ก่อนแล้ว " แสดงว่ากฎหมายสมัยก่อนยังมีความปรานีที่เห็นความสมัครใจของชายหญิงสำคัญกว่าความทองการของบิคามารคา

๗. การมีสามีที่ถูกต้องตามกฎหมายของหญิง ไม่ว่าหญิงจะมีอายุเท่าใด จะอยู่กินกับชายอย่างถูกต้องตามประเพณีและตามกฎหมายนั้น ต้องให้บิดามารคารับรู้เสียก่อน เช่น

๗.๑ กรณีที่ชายหญิงรักใคร่กัน แล้วพากันไปอยู่บ้านฝ่ายชายเฉย ๆ โดยพ่อแม่ฝ่ายหญิงไม่รับรู้ หญิงนำเอาทรัพย์สินของพ่อแม่ตนไปถวาย พ่อแม่ของหญิงมีสิทธิเรียกร้องทรัพย์สินคืนได้ทุกอย่าง " เพราะว่ามันมีอยู่ในโอวาทพ่อแม่ มิควรให้ทรัพย์สิน" ๒

๗.๒ ถ้าชายหญิงรักกัน พากันหนีไปอยู่ที่อื่นโดยไม่ทำคามประเพณี ถือว่าหญิงนั้นยังคงเป็นสิทธิของบิดามารคาอยู่ ชายผู้ลักพาเป็นเพียงแคชู้ ถ้าชายชู้รับเอาทรัพย์สินของหญิงนั้นไว้ ถือว่ามีโทษ " เสมอกันโจกแผ่นดินกัน ๆ ให้ทวนถวญลวดหนึ่งตามบันคาศักดิ์ ถ้าณา ๒๐๐ ขึ้นไป ท่านให้จำใส่ตาไว้ตามบันคาศักดิ์โดยมากแล่น้อย" ๓ และระหว่างที่หญิงชายไปอยู่ด้วยกันนั้น ถ้าหญิงทำชู้กับชายอื่น ให้ลงโทษปรับทั้งหญิงและชายชู้นั้นโดยประณมณิกเมีย " เหตุชายชู้ลักลวงประเวณี" ๔ แต่หญิงนั้นยังเป็นสิทธิของบิดามารคา

^๑"พระไอยการลักษณะฉวี เมีย บทที่ ๑๓๐" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔

^๒"พระไอยการลักษณะฉวี เมีย บทที่ ๑๓๒" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔

^๓"พระไอยการลักษณะฉวี เมีย บทที่ ๑๓๓" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

๗.๓ ถ้าชายลักพาหญิงไปร่วมประเวณี ครั้นบิคมารคาหญิงรู้ ชาย
นั้นนำหญิงมาคืน "ท่านว่าใช่ชะโมย เพราะว่ามันรักใคร่กัน ถ้ากันไป มันมีไก่อเสียถิ่น
ถานบ้านเรือนของพ่อแม่..."^๑ ให้ชายไปขอมาทอบิคมารคาหญิงเสีย ถ้าไม่ยอมให้
ปรับฐานละเมิกพระราชอาชญา

๗.๔ ถ้าหญิงโกรธบิคมารคา หนีไปอาศัยอยู่บ้านอื่น เจ้าของบ้านนั้น
ตกแต่งสามีให้ ภายหลังความทราบถึงบิคมารคา จะเอาบุตรสาวคืน ชายผู้สามีต้องยิน
ยอม "เพราะว่าเป็นบุตรท่าน ท่านมิไก่อตกแต่ง แลสินสอดยกมาไหว่นั้น ท่านให้บุตรตกแต่ง
คืนให้แก่เขา"^๒

เว้นเสียแต่ชายนั้นมาขอมาทอบิคมารคาภายหลัง บิคมารคายอม
เห็นใจยกบุตรสาวให้

๗.๕ กรณีที่สามีภรรยาอยู่กินด้วยกันแล้วหย่ากัน แบ่งทรัพย์สินกันเรียบ
รอยแล้ว ภายหลังจะกลับคืนกันอีก หากหญิงกลับมาอยู่บ้านพ่อแม่ และพ่อแม่ไม่ยอมให้
คืนกับสามี ก็ถือว่าหญิงนั้นไม่มีสิทธิ์เป็นภรรยาของชายนั้นอีกต่อไป "เพราะหญิงกลับ
มาอยู่ในเรือนบิคมารคาแล้ว สิทธิแกีบิคมารคา"^๓

แต่ถ้าเป็นบิคมารคายกบุตรสาวให้เป็นภรรยาของชายแล้ว อยุ่มา
ภายหลัง ก็จักแยกบุตรสาวคืนมา "ท่านว่าจะคืนเอนั้น มีไก่อเลย"^๔ แสดงว่าเมื่อ
แต่งงานแล้ว หญิงยอมอยู่ในอำนาจสิทธิขาดของสามี เพื่อมิให้ครอบครัวแตกแยก

^๑"พระไอยการลักษณะนิ้วมือ บพที่ ๑๓๔" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖

^๒"พระไอยการลักษณะนิ้วมือ บพที่ ๑๓๖" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖

^๓"พระไอยการลักษณะนิ้วมือ บพที่ ๑๓๘" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗

^๔"พระไอยการลักษณะนิ้วมือ บพที่ ๑๔๐" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘

วิวัฒนาการของฐานะสตรีตามกฎหมายตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

นับตั้งแต่มีการประกาศใช้กฎหมายลักษณะครอบครัวเมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๔ ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ มาจนถึงการชำระกฎหมาย ใน พ.ศ. ๒๓๘๙ (จ.ศ. ๑๑๒๖) สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รวมระยะเวลา ๕๘๓ ปี ปรากฏว่าสภาพของสตรีและสภาพสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงต้องการฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณีให้คงแบบอย่างสมัยกรุงศรีอยุธยาไว้ การชำระกฎหมายลักษณะตัวเมียในสมัยนั้น ส่วนใหญ่จึงเป็นการแก้ไขกฎหมายเก่าที่ผิดเพี้ยนขาดหายไปให้ถูกต้องสมบูรณ์ขึ้น บทบัญญัติใหม่ที่ตราขึ้นใหม่ก็มีลักษณะคล้ายของเดิม

อีกประการหนึ่ง ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. ๒๒๓๓ - ๒๒๘๖) เป็นต้นมา ประเทศไทยมีนโยบายปิดประเทศ ไม่คบค้ากับฝรั่งชาติตะวันตก จนกระทั่งสิ้นสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นเหตุให้สภาพสังคมมีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย เท่าที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายลักษณะตัวเมีย มีวิวัฒนาการพอสังเกตุได้ดังนี้

๑. ระบบชายมีภรรยาหลายคน ยังคงนิยมถือปฏิบัติอยู่สืบมาจนกระทั่งถึงยุคปฏิรูปกฎหมาย ประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ และ บรรพ ๖ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยามาถึงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีหญิงใดทอผ้าเพื่อสิทธิเสมอภาค อาจเนื่องจากระบบภรรยาหลายคนมีอยู่เฉพาะผู้ที่มั่งคั่ง สามารถเลี้ยงดูอยู่กินกันได้อย่างสงบสุข อันเนื่องมาจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจ คือ หญิงมีจำนวนมากกว่าชาย เหตุที่ชายต้องไปราชการและไปศึกสงคราม เมื่อชายใดล้มหายตายจากไป หญิงที่อยู่ในความคุ้มครองก็ต้องหาผู้อุปการะเลี้ยงดูใหม่ จึงเป็นเหตุให้ชายมีภรรยาหลายคน หรืออาจเนื่องจากลักษณะการปกครองและสภาพสังคมที่ชายมีอำนาจเด็ดขาด ไม่เปิดโอกาสให้หญิงมีโอกาสเรียกร้องแก่อย่างใด

๒. เจื่อนใจในการแต่งงาน ซึ่งห้ามแต่งงานระหว่างญาติสนิท เพราะถือว่าเป็นสิ่งผิดศีลชั่วช้า ไม่มีการกล่าวถึงอีก

๓. การล่วงเกินภรรยาผู้อื่น หรือการมีชู้ มีโทษหนักเช่นเดียวกัน ทั้งพระราชกำหนดฉบับหนึ่ง ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ ลงโทษชายหญิงที่ทำชู้กันอย่างหนักที่สุด คือ

แต่ที่สืบไป ชายใดล่วงประเวณีภริยากัน ชายเจ้าตัวจับได้ เอาตัวมากฎหมายร้องฟ้องแก่สภาจาเมือง พิจารณาเป็นสัจ ทำชู้ภรรยาท่านจริงไซ้ ถ้าชายเจ้าตัวยังมีความเขมแดด ไม่เอาภาคเบียดสินไหม จะเอาชีวิตร้กกันแต่ชายผู้เดียนั้น จะให้ก้มีได้ เป็นต้น เพราะหญิงปลงใจให้ชายสมาคม จึงได้ร่วมประเวณีกัน ให้ผู้พิจารณาระลาการส่งชายชู้แลหญิงให้แก่ชายเจ้าตัว มักผูกไปพันแทงเสี้ยทั้งหญิงร้ายชายชู้ คู่หนึ่ง เพชฌภาพันแทงคนโทษถึงตายนั้น ห้ามอย่าให้สืบแลเชื้อคนเนื้อเถื่อนหนึ่งชาระก่ามทำลว่ามากไว้เป็นอันขาดที่เคียว แลให้สภากระลาการไปคุ้ใหญ่เหนกวย ถ้าชายเจ้าตัวยังรักภริยา กลัวเวรอาณเวรจะคิดพันตัว จะฆ่าชายชู้แลหญิงเสี้ยมิได้ จะเอาภาคเบียดสินไหม ก็ให้สภากระลาการส่งสัจไปให้รับ ถ้ามันคาตักก็ชายเจ้าตัวมาก ให้เอาตั้งปรับใหม่ชายชู้ ถ้ามันคาตักก็ชายชู้มาก ให้เอาตั้งปรับใหม่ตัวชายชู้ ส่วนหญิงร้ายผู้ชู้ก็ให้ปรับใหม่โดยพระราชระกำหนดพระไอยการ

ทั้งนี้เว้นแต่กรณีที่หญิงไปหาชายถึงบ้านเรือนของชายและยอมให้ชายล่วงเกินชายจึงไม่มีความผิด

"พระราชกำหนดใหม่ ๓๕" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๓
(มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พิมพ์) หน้า ๔๓๘ - ๔๓๙

๔. ชายมีสิทธิเหนือภรรยา แม้แต่การเขียนก็มีสิทธิ ส่วนภรรยาจะฟ้องร้อง ก็ต้องเอาเข้าตอกตอกไม้ไปขอโทษสามี สมัยรัตนโกสินทร์ ชายก็ยังคงมีสิทธิที่จะทำอะไร ได้ตามใจชอบ เช่น สู้ออกหญิงคนหนึ่งไว้ แล้วกลับไปแต่งงานกับหญิงอีกคนหนึ่ง หาก หญิงคนแรกไปคบตีค่าว่าหญิงคนหลัง ก็ถือว่า "เป็นหญิงร้ายสำหาว" ในหลังโทษปรับ เป็นต้น

๕. การถือพรหมจารีเป็นเรื่องสำคัญที่สุดของหญิงสาวตลอดมา เมื่อเสียตัวแก่ ชายใดแล้วจะต้องอยู่กับเป็นภรรยาของชายนั้น "เพราะเขาทั้งสอง เป็นคู่สร้างกันมาแต่กาล ก่อน เป็นสัตว์ภิกษาพออย่าให้มีชายสัมผัสถูกคองตัวถึงสอง" ค่ายเหคุนี้หญิงม่ายที่ถูกสามี หักหรือสามีตายจึงมีโอกาสแต่งงานไ้ยาก เพราะไม่ใช่สาวบริสุทธิ์

๖. การออกบวชของสามีหรือภรรยาซึ่งกฎหมายสมัยเก่า : ถือว่าให้ชายหญิง ฆาตจากสามีภรรยา กัน กฎหมายสมัยสมเด็จพะพุทธชยออกฟ้าจุฬาโลกไม่ไ้ระบุไว้ อาจจะ ไม่ไ้ถือเคร่งครัดเช่นเดิมแล้ว

๗. การหย่าร้างและสาเหตุหย่า สมัยรัตนโกสินทร์ไม่ไ้ระบุไว้ เมื่อเกิดคดี อำเคงป้อม ภรรยา นายบุญศรีช่างเหล็กหลวง นอกใจสามีแล้วฟ้องหย่า สามีไม่ยอมหย่า แต่ลูกขุนคัดสินให้หย่าไ้โดยอาศัยบทกฎหมายเดิม แสดงว่ายังใช้กฎหมายเก่าในการ พิจารณาความต่อไป

๘. เรื่องสินสมรส กฎหมายสมัยพระรามาธิบดีที่ ๑ บัญญัติไว้ว่า ชายหญิงที่สมรส กัน แต่ละฝ่ายมีสินเคิมเท่าใดให้ทำหนังสือบริคณห์ไว้ต่อกัน เมื่อเกิดหย่าร้างกัน ก็ให้แบ่ง สินสมรสสินเคิมตามทีระบุไว้ เช่นเดียวกับสมัยปัจจุบัน แต่กฎหมายสมัยพระบาทสมเด็จ พระพุทธชยออกฟ้าจุฬาโลก ไม่มีกำหนดไว้ มีเพียงผู้เข่าผู้แก่มานั่งรู้เห็นค้ายเท่านั้น ถ้าคก ลงกันเองไม่ไ้ ก็ให้ศาลพิจารณาแบ่งปันทรัพย์สินของสามีภรรยาที่หย่าร้างกันโดยสัดย โดยธรรมตามทีศาลเห็นควร เป็นสำคัญ

การแบ่งชั้นของสตรีไทยตามระบอบศักดินา

ระบบศักดินาไทย มีปรากฏครั้งแรกในกฎมณเฑียรบาล ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนสาเหตุในการกำหนดชั้นนั้น ไม่มีระบุไว้ในกฎหมายฉบับใด สันนิษฐานว่า เดิมรัฐบาล

ตั้งศักดินาให้ข้าราชการเพื่อประโยชน์ทางทหาร ซึ่งสมัยก่อนถือว่าข้าราชการเป็นนายทหาร ผู้ที่เป็นข้าราชการได้รับพระราชทานศักดินาแก่นายทหารให้มีอำนาจควบคุมบังคับบัญชาพลทหารเป็นจำนวนมากน้อยตามศักดินา เช่น มีศักดินา ๑๐๐๐ ไร่ ก็ควบคุมทหารได้ ๕๐ คน เป็นต้น

ต่อมาศักดินาได้กลายเป็นตำแหน่งทางสังคมในสมัยโบราณที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายโดยให้ที่ดินเป็นเครื่องวัด อาจเนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม จึงใช้มาตรการวัดที่ดินเป็นเกณฑ์ ไม่ใช่กรรมสิทธิ์ในที่ดินจริง ๆ คนในสังคมทุก ๆ คนต้องมีศักดินามากน้อยตามตำแหน่งหน้าที่ เช่น เป็นไพร่มีครัว ศักดินา ๒๕ ไร่ ไพร่ราย ศักดินา ๑๕ ไร่ แมยจากรนิพกและทาส ก็มีศักดินา ๕ ไร่^๒

การแบ่งชั้นของบุคคลในสังคมตามศักดินาอาจแบ่งได้ดังนี้ คือ

๑. ชั้นเจ้าราชินิกุล เข้มภัยถึงผู้เจ้านายโดยพระธิดาซึ่งวงศ์แห่งแต่พระเจ้าแผ่นดินลงมา พระเจ้าแผ่นดินไม่มีศักดินา เพราะถือว่าเป็นเจ้าของแผ่นดินทั้งประเทศ พระมหาอุปราชศักดินา ๑๐๐,๐๐๐ ไร่ พระราชโอรสที่ทรงกรม ศักดินา ๕๐,๐๐๐ ลงมา ถึง ๔๐,๐๐๐ ไร่ พระอนุชา ศักดินา ๗,๐๐๐ ไร่ พระเจ้าลูกเธอและพระเจ้าหลานเธอ ศักดินา ๒,๐๐๐ ไร่^๓

เจ้านายฝ่ายหญิงที่ทรงกรม ได้เช่นเดียวกับฝ่ายชาย เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ ได้สถาปนาพระพี่น้ององค์ใหญ่ชื่อ สว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ ทัช เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย ๒๓๕๒ - ๒๔๕๓ ตอนที่ ๑ ก้านสังคม (กรุงเทพฯ : บ้านเรื่องศิลป์ พิมพ์ ๒๕๑๗) หน้า ๑๐๒

^๒ "พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน บทที่ ๒๔" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๑ หน้า ๒๒๗

^๓ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., กฎหมายสมัยอยุธยา (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดกีวพร, ๒๕๑๐) หน้า ๕๓

เป็น กรมสมเด็จพะเทพสุทวารกี พระพี่น้ององค์น้อย ชื่อ แก้ว เป็น กรมสมเด็จพะศรีสุคา
 ราช และ สถาปนาพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิงแจ่ม เป็นกรมหลวงตรีสุนทรเทพ เป็นคน
 การควบคุมเจ้านาย พระราชวงศ์ ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ โดยยึดถือกฎเกณฑ์เป็
 ษาลเป็นหลัก แม้เมื่อเจ้าข้างองค์ มีคดีเกี่ยวข้องกับสามัญชน กฎหมายธรรมดาที่ไม่สามารถ
 เอาโทษผิดได้ ดังปรากฏในพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ ว่า

ในแผ่นดินนั้น พระเจ้าลูกเธอและตำราจมีอำนาจเที่ยวเกาะกุมราษฎร
 ชรามานมาชำระความตามอำเภอใจ แล้วคุมตรหลานหญิงสาวชาว
 แพรเอาไปเป็นทาส ทำดังนี้เนื่อง ๆ ราษฎรก็ไม่รู้ ใดความทุกข์ ไม่
 อาจเข้าร้องถวายฎีกาได้ ^๒

เจ้าฝ่ายหญิงไม่มีอิสระในการสมรส เพราะประเพณีในสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์
 ตอนต้นถือว่า หญิงเป็นข้างต่ำหลัง ชายเป็นข้างเท่าหน้า เมื่อแต่งงานแล้วต้องยกของสามีเป็น
 ผู้นำ ถ้าให้เจ้านายหญิงสมรสกับสามัญชน บุตรก็ต้องกลายเป็นสามัญชนตามพ่อ และเจ้านาย
 หญิงนั้นก็คงลพระองค์ลงนมอบต่อญาติข้างสามี จะทำให้เสื่อมเสียพระเกียรติยศได้ จึงมี
 กฎห้ามเจ้านายหญิงสมรสกับคนที่ศักดิ์ต่ำกว่า ^๓

^๑ ชัย เรื่องศิลปะ, เรื่องเดิม, หน้า ๕๐

^๒ ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, พระราชพงศาวดารสมัยรัชกาลที่ ๓ (ฉบับ กรมศิลปากร
 พิมพ์) หน้า ๓๖๕

^๓ แต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีหลักฐานปรากฏว่า เจ้านายฝ่ายหญิงสามารถสมรสกับ
 เจ้าฝ่ายชายซึ่งมีสกุลยศต่ำกว่าได้ ยิ่งไปกว่านั้น หากเจ้านายฝ่ายหญิงมีสกุลยศชั้นเจ้าฟ้าหรือ
 พระองค์เจ้า โอรสธิดาของเจ้านายฝ่ายหญิงพระองค์นั้นยังถือสกุลยศเทียบเท่าพระมารดาอีก
 กว (อ้างจาก Busakorn Lailert, op. cit. chapter 4)

เจ้าฟ้าหญิงซึ่งจะไ้ไปเป็นเมียพระองค์เจ้า แลพระองค์เจ้า จะไปเป็นเมียหม่อมเจ้า ถ้าเป็นเมียขุนนาง ถ้าเจ้าต่างประเทศ แลเจ้าในราชตระกูล แต่มีโชพี่น้องสนิทกันนั้น ธรรมเนียม ห้ามมิไ้ได้ เพราะเจ้าแลพระองค์เจ้าจะมีพระสวามี ค่อง มิไ้แต่ที่เป็นพี่น้องกันสนิทแลมีศเสมอกัน ถ้าที่ชายสูงกว่าหญิง เพราะเหตุนั้น เจ้าฟ้าแลพระองค์เจ้าจึงเป็นธรรมเนียม มิไ้มีพระสวามีแทบทั้งนั้น ถ้าจะมีก็ไ้เป็นแต่พระราชเทวี ของพระเจ้าแผ่นดินบ้าง ซึ่งจะมีพระสวามีอื่นนอกจากพระเจ้าแผ่นดินนั้นน้อยนัก เพราะมักจะเป็นที่รังเกียจกันไป จึงมิไ้มีเจ้าฟ้าซึ่งสืบจากตระกูลพระมารดา ดังเช่นว่ามาแล้ว

ส่วนเจ้าฝ่ายชายมีชีวิตอย่างสุขสำราญคานกามารมณ์ มีเจ้าจอมหม่อมห้ามเป็น คนสามัญไ้มากมาย ระบบศักดินาและประเพณีของสามีเป็นผู้นำ จึงเป็นเครื่องกำหนด ความแตกต่างแห่งสิทธิเสรีภาพระหว่างเพศของบุคคลชั้นสูง เป็นอย่างมาก

๒. ชั้นข้าราชการขุนนาง แบ่งออกไ้เป็น ๒ ชั้น คือ ชั้นขุนนาง และ ชั้นขุนหมื่น ขุนนางไ้รับพระราชทานสัญญาบัตร มีศักดินาคั้งแต่ ๔๐๐ ไร่ขึ้นไปจนถึงสูงสุด มิเกิน ๑๐,๐๐๐ ไร่ ซึ่งมีอยู่จำนวนน้อย เป็นเสนาบดีบ้าง ผู้รักษาเมือง และเจ้ากรมใหญ่ ๆ เช่น กรมลูกขุน กรมธรรมการ กรมทหารอาสา เป็นต้น

ข้าราชการชั้นขุนหมื่น มีศักดินาอย่างสูงเพียง ๔๐๐ ไร่ มียศอย่างสูงเพียง หลวง รองลงไปเป็นหมื่น พัน ศักดินาค้างมาถึง ๕๐ ไร่ ถ้าเป็นหมอกุเรียกว่า

^๑ ชัย เรื่องศิลป์, เรื่องเดิม, หน้า ๕๕ (อ้างจากธรรมเนียมราชตระกูล หน้า ๒๑ - ๒๒)

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐

"หมอลอ" เป็นช่างเรียกว่า "ช่างเลว"

การรับราชการของสตรีไทยในสมัยก่อน มีทั้งการเข้ารับราชการในพระบรมมหาราชวัง และการประกอบอาชีพอิสระ ตำแหน่งในวัง เช่น ท้าววรจันทร์ ซึ่งเป็นสมเด็จพะพี่เลี้ยงแม่เจ้า แม่นาง และพระสนมเอก ๔ ตำแหน่ง มีศักดินาสูงสุด คือ ๑,๐๐๐ ไร่ นางสนมกำนัล ศักดินา ๔๐๐ ไร่ หญิงแต่งเครื่องวิเศษ (แม่ครัว) ศักดินา ๒๐๐ ไร่ ส่วนชาวแม่ พระสนม ซึ่งยกพระราชทานให้เป็นมาเห็นใจความชอบแก่ขุนนางข้าราชการ ให้มีศักดินากิ่งหนึ่งของสามี

แม่กระทั่งนางเตี้ย นางคอม ก็มีศักดินา ๕๐ ไร่ และหญิงตักน้ำ หญิงหามวอ หญิงคืนคลัง มีศักดินา ๒๐ ไร่

แต่การที่สตรีไทยสมัยก่อนมีโอกาสรับราชการ และมีบทบาททางการเมืองน้อย อาจเป็นเพราะมีภาระทางครอบครัวมากอยู่แล้ว ไม่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนเท่ากับบุรุษ จึงมีประสบการณ์ และความรู้ในการบริหารบ้านเมืองไม่มากนัก

ปัทมวิทยพัชยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑ "พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน บพที่ ๒๔" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑
เล่ม ๑ หน้า ๒๒๗

๒ "พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน บพที่ ๔" เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๕

๓. ชั้นไพร่ มีจำนวนมากที่สุด เป็นผู้ประกอบอาชีพแทบทุกชนิด เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวน ทำประมง เลี้ยงสัตว์ ตัดฟัน หาของป่า ฯลฯ ทางเศรษฐกิจ ไพร่ได้รับการยกย่องว่าเป็นราษฎรส่วนสำคัญที่สุดของประเทศ แต่สภาพทางสังคมต่ำต้อย เป็นที่ดูถูกของชนชั้นสูง จนคำไพร่กลายเป็นสิ่งไม่ดี เช่น คำว่า "ไพร่สารเลว" เป็นต้น

ไพร่มีศักดินาอย่างสูง ๒๕ ไร่ อย่างต่ำ ๑๐ ไร่ หญิงที่เป็นไพร่ก็มีศักดินาตามสามี หรือบิดา ถ้ายังไม่ได้แต่งงาน ถ้ารับราชการก็มีศักดินาเท่ากับชาย เช่นไพร่รายมีศักดินา ๑๕ ไร่

๔. ชั้นทาส เป็นราษฎรชั้นต่ำสุด กฎหมายกำหนดศักดินาไว้เท่ากับทั้งชายและหญิง คือ ๕ ไร่

จะเห็นได้ว่าบุคคลชั้นต่ำฐานะระหว่างหญิงและชายทั้งทางสังคมและกฎหมายแตกต่างกันน้อย หรือแทบไม่ต่างกันเลย ครึ่งกันข้ามที่มีศักดินาสูง ฐานะของหญิงจะค้อยกว่าชายมากขึ้น

ความแตกต่างระหว่างเพศในหมู่ชนชั้นสูง (รวมทั้งผู้มีฐานะมั่งคั่ง) กับชนชั้นต่ำที่เห็นเด่นชัดก็คือ ระบบการมีภรรยาคนเดียวหรือหลายคน และบทบาทในทางเศรษฐกิจของภรรยา

ชีวิตคนชั้นสูงนิยมมีภรรยาหลายคนเพื่อประดับบารมี ถ้าใครมีภรรยาและข้าทาสบริวารมาก ก็แสดงถึงการมีอำนาจวาสนามาก ดังที่สังฆราช ปาด เลอ กัวซ์^๑ บันทึกไว้ว่า พวกเศรษฐีและเจ้านายมักมีภรรยาหลายคน คนร่ำรวยมักมีภรรยา ๒ คน ชุนนางผู้ใหญ่มีถึง ๑๒ คน เจ้านายมีหม่อมตั้งแต่ ๒๐, ๓๐, ๓๐ คน หรือมากกว่านั้น และพระมหากษัตริย์มีเจ้าจอมน้อยหลายคน^๒

^๑ สังฆราช ปาด เลอ กัวซ์ เข้ามาอยู่ในเมืองไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นเวลา ๒๔ ปี

^๒ ปาด เลอ กัวซ์, เล่าเรื่องเมืองไทย สันต์ ท. โคมลบุตร แปล หน้า ๒๑๑

ส่วนบุคคลชั้นต่ำโดยเฉพาะชาวไร่ชาวนา ไม่นิยมมีภรรยาหลายคน สามีภรรยา มีบทบาทในทางเศรษฐกิจเท่าเทียมกัน

ความแตกต่างทางเพศมีผลมาถึงการอบรมเลี้ยงดูเด็กด้วย ในชนบทฐานะของเด็กชายและเด็กหญิงไม่ค่อยแตกต่างกัน เด็กชายอาจได้เปรียบในแง่ที่สามารถบวชเป็นพระได้ จึงทำให้พ่อแม่ภูมิใจ แต่เด็กผู้หญิงก็มักได้รับคำชมเชยจากแม่ว่า "ว่านอนสอนง่าย" อยู่กับเห่าเฝ้ากับเรือน ช่วยผ่อนคลายภาระงานบ้านของแม่ไ้มาก

บุคคลชั้นสูงอบรมบุตรชายและหญิงแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด เด็กหญิงจะได้รับการฝึกหัดเพื่อเตรียมตัวเป็นแม่บ้านแม่เรือน เรียนศิลปะในการเป็นภรรยาที่ดี ส่วนเด็กชายจะเรียนทางอาชีพ มีครูสอนเฉพาะอย่าง หรือเตรียมตัวรับราชการ แล้วแต่ฐานะทางครอบครัว

การบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิสตรีเพิ่มเติมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสังคายนาประมวลกฎหมายของแผ่นดินขึ้นมาเป็นกฎหมายตราสามดวง แล้ว ก็ได้ใช้กฎหมายตราสามดวงนี้เป็นหลักในการพิจารณาคดีต่าง ๆ และพระราชวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ก็ถือเป็นพระราชบัญญัติสำหรับแผ่นดินด้วย

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ปรากฏว่ามีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมายใหม่แต่อย่างใด โดยเฉพาะเกี่ยวกับกฎหมายครอบครัว สามีภรรยา ยังคงใช้ของเดิมทุกประการ มีการตรากฎหมายอื่น ๆ เพิ่มเติมบ้าง เช่น กฎหมายห้ามซื้อผืน ขายผืน สู้ผืน (พ.ศ. ๒๓๕๔) กฎหมายห้ามเล่นการพนัน (พ.ศ. ๒๓๕๗) เป็นต้น

จนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๙๕ ถึง ๒๔๑๑) นับว่าเป็นยุคเริ่มประวัติศาสตร์ไทยใหม่ ทางด้านการต่างประเทศมีการติดต่อค้าขายกับนานาประเทศอย่างกว้างขวาง ไทยเริ่มรับอิทธิพลอารยธรรมตะวันตกเข้ามาแพร่หลายมากขึ้น แนวความคิดเห็นในสังคมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่เคยถือปฏิบัติสืบเนื่องมาช้านานก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป เปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพมากขึ้น เช่น เมื่อมีเรื่องเดือดร้อนก็ให้เข้าเฝ้าถวายฎีกาต่อพระมหากษัตริย์ได้

การที่ชาวต่างประเทศเข้ามาประกอบธุรกิจ ในราชอาณาจักรเป็นจำนวนมาก กษัตริย์ทรงสามอง จึงไม่อาจใช้บังคับได้ทุกกรณี บางบทบัญญัติก็ล้าสมัยและยุ่งยาก บางบทก็ไม่เที่ยงธรรมหรือรุนแรง เกินสมควร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงตราพระราชกำหนดขึ้นใหม่เพื่อใช้บังคับคดีต่าง ๆ มีจำนวนทั้งสิ้นเกือบ ๕๐๐ ฉบับ

เรื่องที่เกี่ยวข้องลักษณะครอบครัวก็ได้มีประกาศพระราชบัญญัติเพิ่มขึ้นอีกหลายฉบับ ซึ่งโดยมากมักเกิดเป็นคดีขึ้นแล้วไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้โดยตรงที่จะใช้บังคับ เพื่อความยุติธรรมจึงได้ทรงวินิจฉัยเป็นบรรทัดฐานเพื่อจะใช้บังคับคดีอื่น ๆ ต่อไป

๑. ประกาศพระราชบัญญัติมรดกสินไหมและสินสมรส (พ.ศ. ๒๓๙๔)

สาเหตุเนื่องมาจากคดีอ่าแคงเจียมทูลเกล้าถวายฎีกาว่า อ่าแคงอู มารดา จันทก ไก่มาสูขอตนไปเป็นสะไก มีเงินสินสอด ๑๐ ตำลึง เงินทุน ๒ ชั่ง เรือนหอ ผากระดาน ๑ หลัง อ่าแคงเจียมอยู่กับจันทกจนมีบุตรด้วยกันคนหนึ่ง ค่อมมาจันทกตาย มารดาจันทกฟ้องร้องให้อ่าแคงเจียมคืนเงินทุน ๒ ชั่ง กับเรือนหอให้ตน พระเกษมก็ตัดสินให้อ่าแคงเจียมคืนทรัพย์สินตามฟ้อง อ่าแคงเจียมจึงทูลเกล้าถวายฎีกา เมื่อทรงพิจารณาแล้ว เห็นว่าการตัดสินไม่ยุติธรรม เพราะบุตรผู้ตายควรจะได้ส่วนแบ่งในมรดกสินไหมบ้าง

เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., ประชุมปาฐกถาและคำอภิปรายของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช (พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดกรวมสาส์น, ๒๕๐๙) หน้า ๑๒๘

จึงให้ประกาศพระราชบัญญัติว่า

ทั้งนี้สืบไปเมื่อนำ ถ้าชายหญิงสมรสด้วยกัน เขาคาย
จากกัน สิ้นเดิมเล็กน้อยเท่าใด ให้ทำเป็น ๑๐ ส่วน ให้
หลานซึ่งเป็นบุตรของผู้ตาย ไล่ส่วนแบ่งปันคนหนึ่งให้ไล่ส่วน
หนึ่ง ถ้ามีบุตร ๒ - ๓ - ๔ - ๕ - ๖ - ๗ - ๘ - ๙ คน
ก็ให้ไล่คนละส่วนจงทุกคน ถ้าสิ้นเดิมนั้นเหลืออยู่เล็กน้อยเท่าใด
จึงให้คืนสิ้นเดิมให้กับบิดามารดาญาติพี่น้องของผู้ตายไป ถ้า
ผู้ตายมีบุตรถึง ๑๐ คนแล้ว ก็หยักสิ้นเดิมเสีย อย่าให้คืน
สิ้นเดิมให้แก่บิดามารดาญาติพี่น้องของผู้ตายเลย ถ้าผู้ตาย
มีสิ้นสมรสมาก บิดามารดาญาติพี่น้องของผู้ตายหาแบ่งปัน
เอาสิ้นสมรสไม่ จะขอเอาสิ้นเดิมคืนครั้งนี้ ก็อย่าให้เอาเงิน
ในสิ้นเดิมมาแบ่งปันให้แก่บุตรหลานเลย ด้วยเหตุว่าหลาน
ไล่ส่วนแบ่งในสิ้นสมรสมากกว่าที่จะไล่ส่วนแบ่งในสิ้นเดิมแล้ว
ถ้าสิ้นสมรสที่บิดามารดาญาติพี่น้องจะยกให้ไว้แก่หลานไม่แบ่ง
ปันเอาคืนน้อยกว่าที่จะไล่ส่วนแบ่งปันในสิ้นเดิม ก็ให้หักแบ่ง
เฉลี่ยในสิ้นเดิมไปบรรจบกับสิ้นสมรสให้ครบคนละส่วนทุกคน
ถ้าบิดามารดาฝ่ายชายก็ดี หญิงก็ดีถึงแก่มรณะทั้งบิดา
มารดา ยิ่งแต่ญาติพี่น้อง จะขอเอาสิ้นเดิมคืน ก็ให้แบ่ง
๑๐ ส่วน ให้บุตรผู้ตายไล่คนละ ๒ ส่วน เหลืออยู่เท่าใด
จึงแบ่งปันให้ตามพระราชกฤษฎีกาเดิม...

ประมวลประกาศรัชกาลที่ ๘ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๐๔ (ฉบับที่ ๖) : โรงพิมพ์ดำรง

จะเห็นได้ว่าคดีนี้ถ้าผู้เสียหายประโยชน์คือ อำแดงเจียม ไม่กล้าร้องเรียนขึ้นมา ก็ต้องถูกตัดสินให้คืนสินไหมทั้งหมดตามกฎหมายเก่า ซึ่งคงจะถูกบิดเบือนเพื่อผลประโยชน์ของญาติสามี เมื่อทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขึ้นมา ทรงพิจารณาเห็นบทกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม เพราะคู่สมรสอยู่กันควายกันจนมืบครแล้ว บุตรยอมเป็ดสิทธิ์ในมรดกของบิดามารดา ความสมควร จึงโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขกฎหมาย และออกพระราชบัญญัติขึ้นมาใหม่ การเรียกร้องของอำแดงเจียมในครั้งนั้นจึงนับว่ามีคุณค่าควรแก่การยกย่อง เป็นอย่างยิ่ง

๒. อำแดงเหมือน หญิงไทยคนแรกที่ต่อสู้เพื่อสิทธิสตรี อำแดงเหมือนเป็นบุตร นายเกต อำแดงนุ้ม ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บางม่วง แขวงเมืองนนทบุรี มีอายุได้ ๒๑ ปี เป็นสตรีอีกคนหนึ่งที่ได้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา เพื่อเรียกร้องสิทธิเสรีภาพของตน มีความว่า ตนไกรรักใคร่อยู่กับชายหนุ่มชื่อว่านายริศ โดยบิดามารดาไม่ทราบ ต่อมาบิดามารดา ยกอำแดงเหมือนให้เป็นภรรยาของนายภู แต่เธอไม่ยินยอม จึงถูกบิดามารดาคำว่าทุบตีต่าง ๆ และให้นายภูฉกรำพาตัวไป เธอได้ชักชวนทวิภักดีทาง และหนีไปอยู่กับนายริศ นายริศได้แต่งดอกไม้ธูปเทียนมาขอขมาต่อบิดามารดาของเธอ นายภูก็อ้ายัดตัวอำแดงเหมือนไว้กับกำนัน และได้ฟ้องร้องนายริศกับบิดามารดานายริศ พร้อมทั้งเจ้าแก้วอีก ๒ คน คณะกรรมการเมืองบังคับให้นายริศส่งตัวอำแดงเหมือนให้แก่ตุลาการ และพร้อมตัวไคร่คุมตัวอำแดงเหมือนไปกักขังไว้ในตระวาง บังคับให้ทำงานอย่างหนัก อำแดงเหมือนพยายามหนีออกมาได้ จึงมาถวายฎีกาว่าจะไม่ยอมเป็นภรรยาของนายภู ขออยู่กับนายริศชายซึ่งตนสมัครรักใคร่ต่อไป

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพิจารณาคัดสินชี้ขาด ให้อำแดงเหมือนเป็นภรรยาของนายริศ "เพราะหญิงนั้นอายุก็มากถึง ๒๐ ปี เกษแล้ว ควรจะเลือกหาตัวไคร่ตามชอบใจไคร่" แต่ให้นายริศเสียเบี้ยละเมิกให้บิดามารดาหญิงซึ่งหนึ่ง ให้นาย

ภูสืบทำสิ่ง รวมเป็นเงินสามสิบคำสิ่ง รวมทั้งเสียค่าฤชา ชนมเนียม แทนบิคารมารคา
มารคาหญิงและชายที่ว่าเป็นเจ้าของหญิงนั้นด้วย ความก็ให้เลิกแล้วกันไป

การเรียกครองครั้งนั้นนับว่าเป็นการต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีอย่างกล้าหาญเป็นครั้งแรก
เพราะถือว่าหญิงที่อายุถึง ๒๐ ปี แล้ว การจะรับผิดชอบในการดำเนินชีวิตครอบครัวของ
ตนได้แล้ว บิคารมารคาไม่ควรกักขังหรือใช้วิธี "คลุมถุงชน" อีกต่อไป

๓. ประกาศพระราชบัญญัติเลิกทาส (พ.ศ. ๒๔๐๘) การต่อสู้ของอำแดงเหมือน
ประสบความสำเร็จอย่างน่าพอใจ เพราะหลังจากนั้นก็มีประกาศพระราชบัญญัติลักษณะ
เลิกทาสออกมา ก็มีพระราชวินิจฉัยขอสรุปได้ ดังนี้

๓.๑ เมื่อบิคารมารคาอยากจน จะขายบุตร บุตรยอมให้ขายจึงขายได้
ถ้าไม่ยอมให้ขายก็ขายไม่ได้ หรือบุตรยอมรับหนี้ค่าตัวเท่าใด ก็ขายได้เพียงเท่านั้น

๓.๒ หญิงที่หนีตามชายไป ถ้าเอาเงินทองสิ่งของของบิคารมารคาติดตัว
ไปด้วย บิคารมารคาเรียกคืนได้ เว้นแต่มาบุ๋มหม่มและเงินหรือสิ่งของในอัตรา ๓ คำสิ่ง
เพื่อให้เป็นเสบียงเลี้ยงตัวสัก ๑ - ๒ เดือน กว่าจะมีที่ท่ามาหาภินิหารกับชายผู้พาไป

๓.๓ ให้ยกเลิกธรรมเนียมที่ว่า หญิงโคหากขายพาไปในที่ลับจับต้อง
ถึงตัวแล้วถือว่าชายต้องเป็นสามี ท่อไปให้ถือเอาความสมัครใจของหญิง เป็นประมาณ

๓.๔ ในกรณีที่มีภรรยาหย่าร้างกัน กฎหมายเก่าบัญญัติไว้ว่าบุตรชาย
ให้อยู่กับมารคา บุตรหญิงให้อยู่กับบิดา กฎนี้ให้ใช้บังคับต่อไปเฉพาะกรณีที่มีบิคารมารคาสักกี่
คำ ถ้ามีสักคินาสูงเกิน ๕๐๐ ขึ้นไป ให้ตามใจบิดา ถ้าบิดาไม่รับเลี้ยงและยังขับไล่
บุตรเสียด้วย บุตรจึงตกเป็นของมารคา ถ้าบิดารักสักก็ตระกูลไม่ยอมให้มารคาเลี้ยง
บุตรก็คองอยู่กับบิดาทั้งหมด

ในทำนองเดียวกัน ถ้าหญิงมีสักก็สูง ไต่สามี่สักก็ต่ำกว่า มีบุตรด้วย
กัน บุตรต้องตกเป็นของมารคา หรือของตา และญาติข้างมารคาหมด ตามบรรดาศักดิ์

"เมื่อคัดค้านดังนี้ จะว่าเขาข้างผู้ซึ่งมีพรุ่งเกินไปถึงก็ตาม แต่เห็นว่าผู้ที่มีบรรดาศักดิ์เป็นอันมากจะเห็นชอบด้วย ถ้าจะไม่คัดค้านอย่างนั้น จะว่าไปตามกฎหมายเขาก็จะเป็นที่เสียใจแก่ผู้ที่มีบรรดาศักดิ์มากนัก"^๑

๔. ประกาศพระราชบัญญัติลักษณะศักดินา (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๔๑๑ มีความสำคัญ ดังนี้^๒

๔.๑ หญิงที่มีบิณฑาคารคามมีศักดินามากกว่า ๔๐๐ ขึ้นไป จะเลือกคู่ครองเองไม่ได้ต้องตามใจบิณฑาคารคาม เว้นแต่บิณฑาคารคามของฝ่ายชายมีบรรดาศักดิ์เท่ากันหรือสูงกว่าจึงให้ตามใจสมัครของหญิง ถ้าชายค่าศักดิ์กว่า บิณฑาคารคามหญิงอาจเรียกลูกสาวคืนไปยกให้ผู้อื่นได้

๔.๒ โพรที่ไม่มีบรรดาศักดิ์ หรือศักดิ์ต่ำกว่า ๔๐๐ ไร่ลงมา ถ้าชายหญิงลักพากันไป ต้องตามใจสมัครหญิง ถ้าชายไม่มาขอขมาต่อบิณฑาคารคามหญิง ต้องเสียเบี้ยละเมิด และถ้านำทรัพย์สินของบิณฑาคารคามหญิงไปค้ำย ต้องใช้คืน

๔.๓ ถ้าชายวิปริตล่อลวงหญิงไป แล้วพาฟันแย่งชิงของ แล้วเอาไปขายเป็นหญิงคนชั่ว ย่อมมีความผิดต้องลงพระราชอาญา

๔.๔ หญิงที่ตามชายไป โดยบิณฑาคารคามไม่ยอมยกให้ ไม่ได้แต่งงาน มีทุนสินสอด ถือว่าไม่ได้เป็นสามีภรรยา ถ้าหญิงไม่สมัครอยู่ด้วยหนีกลับไปอยู่กับบิณฑาคารคาม หรือหนีตามชายอื่นไป ชายคนแรกจะฟ้องร้องเอาเบี้ยปรับไม่ได้ เว้นแต่ชายหญิงนั้น มีบุตรด้วยกัน บิณฑาคารคามหญิงยอมรับว่าเป็นหลาน จึงจะนับว่าชายหญิงเป็นสามีภรรยา

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๕

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๔ - ๒๔๗

พระราชบัญญัติทั้งสองฉบับนี้ ใ้แก่ไขกฎหมายลักษณะฉ้อฉล เมีย เลิมให้เป็นผู้เลือกครองเองได้โดยมีแบบแผนตามประเพณี แต่ยังคงจำกัดสิทธิหญิงชั้นสูง ซึ่งต้องขึ้นอยู่กับความเห็นชอบของบิดามารดา เนื่องจากทรงเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงประเพณีใด ๆ ควรแก้ไขอย่างค่อยเป็นค่อยไป ถ้าเปลี่ยนอย่างรวดเร็วย่อมกระทบกระเทือนคนจำนวนมาก อนึ่ง หญิงที่มีบรรดาศักดิ์สูง มีจำนวนน้อยกว่าหญิงสามัญ การออกประกาศ เช่นนี้ จึงนับว่าใ้ให้สิทธิแก่สตรีส่วนมากเพิ่มขึ้น

๕. ประกาศพระราชบัญญัติ เรื่องฉ้อฉลเมีย บิดามารดาขายบุตร (พ.ศ. ๒๔๑๐)

ตามกฎหมายและประเพณีเลิม สามีนี้อิทธิที่จะขายภรรยาของคนใ้ บิดามารดา มีสิทธิขายบุตรใ้ แต่การขายนั้นคงมิใช่เนื่องมาจากการ เบื่อหน่ายหรือเกลียดชัง แต่เป็นเพราะความยากจน ซึ่งประสมอยู่ในหมู่คนชั้นต่ำ เมื่อเกิดภัยธรรมชาติ เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม ไม้ไค้ผลผลิตจากไร่นา ไม่มีทางเลือกอื่น จึงต้องขายลูกเมีย เพื่อความอยู่รอดสังฆราช ปาล เลอ กัวซ์ ก็เขียนเอาไว้ว่า สามีนี้อิทธิที่จะขายภรรยาคนที่ตนซื้อเอาใ้ แต่ต้องมีใ้ภรรยาที่แต่งงานกันโดยมีสินสมรส ถ้าสามีทำหนี้สินขึ้นโดยความเห็นชอบของภรรยา ภรรยาจะต้องรับผิดชอบด้วย ซึ่งสามีอาจขายภรรยาใ้หนี้ใ้ แต่ถาภรรยาไม่รู้เห็นด้วยและไม่ยินยอม นางไม่ตองรับผิดชอบ ^๒

การที่ภรรยาไม่ยินยอมและไม่รู้เห็นด้วยนี้เองที่เกิดเป็นคดีขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ อำแดงจันใ้ทำฎีกาทูลเกล้าถวาย กล่าวโทษนายเอี่ยมผู้สามีว่า ดักเอาชื่อคนไปขาย ทรงพิจารณาตามกฎหมายเกาซึ่งมีความว่า บิดามารดาและสามีนี้อิทธิที่จะขายบุตรและภรรยาใ้ เพราะว่าบิดามารดาและสามีเป็นอิสระ แต่บุตรภรรยา จะเอาชื่อบิดามารดาและสามีไปขายใ้ไม่ได้ เพราะไม่เป็นอิสระแก่ตนเอง

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๗๗

^๒ ปาล เลอ กัวซ์, เรื่องเลิม, หน้า ๒๑๒

จึงทรงพระราชดำริว่า "กฎหมายบทนี้ เมื่อพิเคราะห์เหมือนผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชาย
เป็นคนไป หาบุตรกรรมไม่ ให้ยกเสีย" ^๑ แล้วให้ประกาศพระราชบัญญัติใหม่ เรื่อง
ผู้ขายเมีย บิคามารคาขายบุตร ก็มีใจความพอสรุปได้ดังนี้

๕.๑ ถ้าสามีจะขายภรรยา และภรณานั้นไม่ใช่ทาส ต้องให้ภรรยา
ลงลายมือยินยอม หรือมีพยานรู้เห็นด้วยเสียก่อนจึงจะขายได้

๕.๒ ถ้าสามีลักเอาชื่อภรรยาไปขายแล้วหนีไป นายเงินจะมาฟ้องร้อง
ให้เกาะครองภรรยาไปเพื่อเร่งให้ส่งตัวสามีตามกระบิลเมืองได้ และถ้าภรณายินยอม
เอาตัวไปเป็นจำนำหรือเป็นทาสให้ไซ้ค่างคอกเปี้ยก็ได้ แต่ถ้าไม่ยินยอมจะยึดเอาตัวไป
เป็นทาสไม่ได้

๕.๓ ถ้าสามีภรรยาหย่าร้างกันแล้ว โดยภรรยาไม่รู้ว่ามีลักเอาชื่อ
ตนไปขายไว้ก่อนหย่าก็ดี หรือถ้าสามีขายภรรยาไปเป็นทาสของนายเงินคนหนึ่งอยู่แล้ว
สามียังลักเอาชื่อภรรยาไปขายให้ผู้อื่นอีกก็ดี จะฟ้องร้องให้หญิงนั้นมาเป็นจำนำอีกไม่ได้
ต้องให้นายประกันรับผิดชอบเอง

๕.๔ หญิงที่เป็นทาสของนายเงิน หรือเป็นเมียนายเงิน แต่สามีไม่
ได้ฉีกสารกรรมธรรมยกค่าตัวให้ นายเงินยังมีสิทธิขายได้ โดยต้องมอบสารกรรมธรรมแก่
ให้นายเงินไปเป็นสำคัญ กรณีที่นายเงินผู้เป็นสามีตายลง ภรรยาทาสควรมีสิทธิไฉนรดก
บ้างเล็กน้อย หรือเจ้าหนี้ของผู้ตายจะต้องลดค่าตัวให้แก่หญิงนั้น

๕.๕ สามีขายภรรยาทาส หรือนายเงินขายทาสราคาสูงกว่าค่าตัวเดิม
โดยเจ้าตัวไม่รู้เห็นยินยอมด้วยไม่ได้

๕.๖ ถ้าบิคามารคาจะขายบุตรอายุยังไม่ถึง ๑๕ ปี ได้ โดยไม่ต้องยิน
ยอม แต่บุตรแยกจากบิคามารคาไปอยู่กับผู้อื่น จะลอบเอาชื่อบุตรมาขายไม่ได้ ถ้า

ถ้าบุตรอายุ ๑๕ ปี ขึ้นไป บิดามารดาจะเอามาขายโดยบุตรไม่ยินยอมไม่ได้

๕.๗ บุตรบุญธรรมที่เอามาเลี้ยงตั้งแต่อายุ ๗ ขวบลงมา บิดามารดามีสิทธิขายได้เมื่ออายุไม่เกิน ๑๕ ปี ถ้าอายุเกิน ๑๕ ปี แล้ว บุตรต้องยินยอมเสียก่อน

พระราชบัญญัติฉบับนี้ออกจากช่วยยกฐานะสตรีทั่วไปแล้ว ยังช่วยยกฐานะทาสขึ้นมาด้วย คือ ทาสกรรยามีสิทธิได้รับมรดกของสามีบ้าง หรือได้รับส่วนลดค่าตัวลงกรณีสามีตาย ซึ่งกฎหมายเก่า ทาสกรรยาไม่มีสิทธิในมรดกของสามีเลย เว้นแต่เป็นบุตรจึงจะได้เป็นไทยแก่ตัว

การแก้ไขระเบียบข้อบังคับสตรีในราชสำนัก

ในราชสำนักสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช พระมหากษัตริย์มีนาภพวิจิตรวิภังค์อันเนื่องอยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากเป็นไปกลามชนบประเพณีแล้ว ยังเป็นเรื่องทางการเมือง ซึ่งเจ้าเมืองประเทศราชและขุนนางทั้งหลายต่างก็อยากให้มีบุตรสาวของตนเข้ามาเป็นชายา หรือเจ้าจอมเพื่อสนับสนุนอำนาจของตน โดยเฉพาะถ้าเจ้าจอมผู้ใดมีพระเจ้าลูกเธอผู้เป็นตาของพระเจ้าลูกเธอนั้นก็จะได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ในราชสำนักจึงมีเจ้าจอมหม่อมหม่อมและสนมกำนัลในมากมาย โดยมีได้แสดงว่าพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายมีความมักมากในทางกามารมณ์เสมอไป

สตรีในราชสำนักตั้งแต่พระมเหสีลงมาจนถึงนางกำนัลทาสีรับใช้ทั้งหลาย ต้องปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบข้อบังคับอย่างเคร่งครัด ถ้าทำความผิดจะมีโทษตามกฎหมายเต็มเวลา ซึ่งยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา บทบัญญัติ เหล่านี้กำหนดโทษไว้อย่างรุนแรง ถึงขั้นประหารชีวิต ดังพระราชบัญญัติว่า "อนึ่ง ผู้ใดทำชู้ควยชแม่พระสนม ให้ชานูนั้นเสีย ๓ วันจึงให้ตาย ส่วนหญิงนั้นให้ฆ่าเสียด้วย"

* "กฎหมายตราสามดวง" ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๑ หน้า ๕๕

* หมายถึงตั้งแต่อักษรมเหสีลงไปถึงเจ้าจอมหม่อมหม่อมหม่อมทั้งปวง

อนึ่ง ผู้ใคร่รับเอาสมณออกจากวังไซ้ ให้ตัดคอรืบเรือน
 ส่วนบุตรภรรยาเอาตัวลงหญ้าข้าง ถ้ำแลพระสมณหนีออก
 จากวังไปทางบกทางเรือก็ดี มีผู้บอกทางให้ไป จับได้
 ตัวผู้บอกมาพิจารณาเป็นสัจไซ้ ให้ตัดคอรืบเรือนผู้บอกทาง
 นั้น ส่วนนางสนมนั้นก็ให้ฆ่าเสีย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีคดีหนึ่ง ซึ่งมีความผิด
 ฐานละเมิดกฎหมายเทียบบาล คือ พระสุริยภักดิ์ บุตรเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ
 ถูกอ้ายพลายอิทธิพิทย์ที่เป็นทาสยื่นเรื่องราร้องรองต่อเจ้าพระยา ธรรมดาว่า พระ
 สุริยภักดิ์ รักใคร่กับเจ้าจอมอิม ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คิดต่อ
 ให้เขาของกัน และว่าเจ้าจอมอิมจะลาออกจากราชการ ให้พระสุริยภักดิ์ไปสู้ขอ ความ

กฎหมาย
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทราบถึงพระเจ้าอยู่หัว จึงไปรทเกล้าให้ขำระความ ไต่ความว่า เพียงแต่ให้เพลงยาว และเข้าชองกัน ไม่เคยพบปะ แต่มีผู้เกี่ยวข้องกับ ๗ คน เช่น กรมวัง หมอคุณ หมอเสน่ห์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวให้สมเด็จพระยามรรมหาพิริยญาติมูลของพระราชทานโทษให้ แต่ท่านไม่ยอมขอ เกรงจะเป็นเยี่ยงไมเกี จึงขอใหลงโทษตามแต่ลูกขุนตัดสิน ลูกขุนจึงตัดสินตามพระราชกฤษฎีกาเกิมที่ว่า "ชายโง้งอาจสมรักควายนางใน ก็ให้ประหารชีวิตเสียทั้งชายและหญิง ส่วนผู้ที่เกี่ยวข้องกับเห็นเป็นใจ ก็ให้ประหารชีวิตเสียด้วย" ๑

แสดงว่ากฎข้อบังคับในราชสำนักในสมัยก่อนเคร่งครัดอย่างแท้จริง จนกระทั่งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีฝรั่งชาติตะวันตกเข้ามาเกี่ยวข้องกับราชสำนักและนำวัฒนธรรมที่สตรีมีสิทธิเสรีภาพมากกว่าสตรีไทยเข้ามาเผยแพร่ อาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงข้อบังคับในราชสำนักในทางที่ผ่อนคลายเป็นให้เสรีภาพมากขึ้น นั่นคือการประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ข้าราชการฝ่ายในพลลาออกไปแต่งงานได้ ซึ่งสมัยก่อนสตรีที่ถวายตัวเข้ารับราชการอยู่ในพระราชสำนักแล้วต้องอยู่ตลอดชีวิต เพราะบางคนเป็นเจ้าของมารคา และส่วนมากก็พอใจอยู่เอง เพราะได้รับเบี้ยหวัดและมีที่อยู่สุขสบาย ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีผู้ถวายตัวมากขึ้นจนที่อยู่แออัดและสิ้นเปลืองเบี้ยหวัด อนึ่ง เพื่อให้ข้าราชการฝ่ายในมีอิสระเลือกทางในการดำเนินชีวิตของตน จึงทรงออกประกาศอนุญาตให้พลลาออกจากราชการได้ ความตั้งพระทัยอันนี้ไ้ทรงย่ำว่า "กระแสดพระบรมราชโองการครั้งนี้ ก็ให้มีพระราชดำรัสมาหลายครั้งแล้ว แต่ที่ระหามีใครเชื่อไม่ ค้วยเข้าใจว่าตักเล่นก็ก็ ประชดก็ก็ การอันนี้เป็นสัจจริง จึงไปรทเกล้าโปรดระหม่อมให้ตีพิมพ์ประกาศพระราชทานเป็นสำคัญสัญญาไว้ให้มั่นคง..." ๒

๑ ลีลิตถี ปราโมช, ม.ร.ว., โครงกระดูกในตู้ (พิมพ์แจกในงานทำบุญอายุครบ ๕ รอบ, ๒๕๑๔) หน้า ๑๐๘ - ๑๑๐

๒ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๐๔ หน้า ๘๘

ประกาศทรงอนุญาตให้ข้าราชการฝ่ายในทูลลาออกจากราชการของพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สำคัญมีอยู่ ๔ ฉบับ คือ

ฉบับที่ ๑ ประกาศทรงอนุญาตข้าราชการฝ่ายในทูลลาออก ๓ วันพฤหัสบดี เดือน
อ้าย ขึ้น ๓ ค่ำ ปีมะเส็ง (พ.ศ. ๒๓๘๗) มีความสำคัญสรุปได้ ดังนี้

๑. ให้เจ้าจอมอยู่งานชั้นใน ชั้นกลาง ชั้นนอก และพนักงานทุกตำแหน่ง เว้นแต่
เจ้าจอมมารค่าในพระเจ้าลูกเธอ ที่มีความประสงค์จะลาออกจากราชการไปอยู่ที่อื่น มา
กราบถวายบังคมลาออกได้

๒. เจ้าจอมอยู่งานชั้นในที่ปรารถนาจะเลื่อนออกมาอยู่ชั้นกลางหรือชั้นนอก ให้
กราบทูลลาออกได้ตามความประสงค์

๓. เจ้าจอมมารค่าในพระเจ้าลูกเธอจะลาออกไปมีสามีไม่ได้ จะเสียดพระเกียรติ
ยศพระเจ้าลูกเธอไป แต่จะใคร่ออกจากราชการเพื่อไปอยู่กับพระเจ้าลูกเธอเฉย ๆ นั้น
ไม่ขัดข้อง

๔. เจ้าจอมมารค่า พระองค์เจ้า ในแผ่นดินล่วงแล้วมา ถ้ายังมีพระองค์เจ้า
อยู่ จะมีสามีใหม่ไม่ได้ ถ้าจะมีต้องตัดขาดจากพระองค์เจ้าเสียก่อน ไม่ให้เรียกเจ้า
จอมมารค่าอีก

๕. บรรดามารดา หม่อมเจ้า ในพระองค์เจ้า ซึ่งสิ้นพระชนม์แล้ว เมื่อหม่อม
เจ้ายังมีชีวิตอยู่ ถ้าไม่มีสามีใหม่ก็ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด แต่ถ้ามีสามีใหม่ให้เลิกเบี้ย
หวัดเสีย และให้สามีนับ เสียภาษีมีดะ ๒ ตำลึง เป็นเบี้ยเลี้ยงแก่หม่อมเจ้านั้นตลอดไป

ฉบับที่ ๒ ประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้เจ้าจอมอยู่งานกราบถวาย
บังคมลาออกได้ แลถวายเจ้าจอมมารค่า แลหม่อมหม่อมราชวงศ์หม่อมเจ้ามีผิว ๓ วันอาทิตย์
เดือน ๑๒ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๔๐๑) ขอความในประกาศฉบับ

^๑ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๘๔ - ๒๔๐๔ หน้า ๘๘ - ๘๑

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๕ - ๒๘๘

นี้ มีใจความสำคัญเหมือนกับประกาศฉบับที่ ๑ แต่ที่ทรงให้ประกาศซ้ำอีกครั้ง เนื่องจากเห็นว่าไม่มีผู้ไถ่กรรมบังคมทูลลาออก อาจจะเป็นเพราะเกรงพระราชอาญา พระองค์จึงทรงให้ประกาศซ้ำอีกว่าเป็นความปรารถนาที่อย่างสุจริตพระทัย

ฉบับที่ ๓ ประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาต ข้าราชการฝ่ายในกราบถวายบังคมลาออก ๑๒ คน ณ วันจันทร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๔๐๑) มีความสำคัญว่า^๑

เนื่องมาจากประกาศฉบับที่ ๑ และฉบับที่ ๒ ได้มีข้าราชการฝ่ายในกราบถวายบังคมลาออกจากราชการ ๑๒ คน ด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน โดยไม่รับพระราชทานเบี้ยหวัด ทรงพิจารณาแล้ว มีพระบรมราชานุญาตให้ออกได้ เจ้านายขุนนางผู้ใคร่จะขู้ออกจากบิตามารคาเอาไปเลี้ยงเป็นนางห้าม เป็นภรรยาที่ตามใจ

ฉบับที่ ๔ ประกาศทรงอนุญาตให้ช่างในกราบถวายบังคมลาออกจากราชการ ณ วันอาทิตย์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีระกา ตรีศก (พ.ศ. ๒๔๐๔) มีใจความสำคัญว่า^๒

ให้ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งในกรุงและหัวเมืองที่ได้นำบุตรหลานหญิงมาถวายตัวรับราชการอยู่ในพระบรมมหาราชวัง เป็นเจ้าจอมอยู่งานชั้นกลาง ยังไม่มีเครื่องยศ และยังไม่ได้เป็นเจ้าจอมมารคา มีพระองค์เจ้า ทอดจอนพนักงานตำแหน่งต่าง ๆ ถ้าผู้ใดมีความประสงค์จะลาออก ก็ขอให้มารับบุตรหลานของตนออกได้

จากประกาศพระบรมราชานุญาตทั้ง ๔ ฉบับนี้ แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความสำคัญว่า สตรีควรมีอิสระในการเลือกคู่ครองของตนเอง แม้แต่สตรีในราชสำนักซึ่งพระองค์มีอำนาจสิทธิขาดเต็มที่ ก็ได้ทรงกักขัง

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๕ - ๓๐๑

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๑ - ๔๕๓

ซึ่งพระราชกรณียกิจดังกล่าวยังมีผลสำคัญอีก ๒ ประการ คือ

ประการแรก เป็นการลบภาพพจน์ที่ไม่ดีเกี่ยวกับความเข้มงวดกวดขัน และการสะสมนางในฮาเริ่มในสายของคนทางชวติ

ประการที่สอง เป็นตัวอย่างอันดีสำหรับขุนนางข้าราชการและเจ้านายอื่น ๆ ใ้ห้คอย ๆ ลกการมีภรรยามากลง ระบบความเชื่อที่ว่า การมีภรรยามากเป็นการประคับประคองบารมีก็จะค่อย ๆ หมดไป ผลดังกล่าวอาจจะมองไม่เห็นในระยะสั้น แต่ก็เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญยิ่ง

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังออกหมายประกาศสั่งให้เลิกธรรมเนียมประเพณีเก่า ๆ อีกมากที่ทรงเห็นว่าไม่ให้ความเป็นธรรมแก่สตรี เป็นต้นว่า เรื่องเจ้านาย พระบรมวงศานุวงศ์ ที่มีอำนาจบังคับให้เข้าในกรมออกเที่ยวจับบุตรีราษฎรที่ยังเยาว์มาหัดโขนละคร แล้วไปล่อหญิงสาวมาเป็นนางห้ามฆ่าเรอ ดังมีหมายประกาศว่า

โปรดเกล้า ๆ ใ้ให้ป็นวิสัย ในวัคฆวนิเวศ ที่พิมพิลาเป็นหมายประกาศ ออกห้ามเลิกธรรมเนียมเจ้านายจับเด็กไทยมาหัดโขนละคร แลห้ามไม่ให้จับบุตรจีนมาหัดกังว ห้าไม่ให้ล่อบุตรหญิงมาเป็นหม่อมห้ามตุ้ครั้งกรุงเก่าต่อไป ห้ามไม่ให้ประพฤดิเรนนี เป็นอันขาดที่เกี่ยว ควายทรงพระราชดำริเห็นว่า เป็นธรรมคาบุตรยอมเป็นที่รักของบิดามารดาของทุกชาติทุกภาษา ทั้งผู้ดีและไพร่เสมอกัน เมื่อเจ้านายไปล่อบุตรของราษฎรมาหัดโขนละคร เป็นหม่อมห้ามนั้น ฝ่ายบิดามารดาทรงศาคตญาณาคิของเขาก็เป็นที่คัมคั่นใจหนักหนา แ่กว่าเขาเป็นไพร่พุดจาตุ่มเถียงไม้ไ้ ค้วยมีอำนาจน้อย ก็ต้องนึ่งไปเพราะกลัวอำนาจใหญ่ ถ้าหากจะมีผู้หนึ่งผู้ใด มีอำนาจใหญ่กว่าเจ้า เขาจะทำกับเจ้าเหมือนเจ้าทำกับราษฎรไพร่นั้น เจ้านายเหล่านั้นก็จะไ้รับผลแห่งความโทมนัสน้อยใจ เหมือนกับไพร่เหมือนกัน เพราะฉะนั้น

แบบแผนอย่างธรรมเนียมเจ้านายกรุงเก่า มีอำนาจจับ
 เค็ดหญิงซึ่งเป็นเพื่อนมนุษย์ร่วมชาติเดียวกันหากควรไม่ คึด
 ไปดูเหมือนธรรมเนียมโจรป่า หากมีเมตตาจิตต่อกันแลกันไม่
 ธรรมเนียมเช่นนี้มาจากกรุงเก่า เป็นธรรมเนียมชั่วร้าย
 เหลือเกิน ไม่สมควรจะประพฤติเลย เพราะฉะนั้นจึงใ้
 หมายประกาศสั่งให้ยกเลิกธรรมเนียมนี้เสียโดยเด็ดขาด

แสดงว่าสมัยก่อนนั้น สวัสดิภาพทางเพศของสตรีตกต่ำมาก เสมือนเป็นเครื่อง
 เล่นฆ่าเรอความสุขของบุรุษผู้มีอำนาจ แม้จะมีบทบัญญัติโทษการฉกฉกราก็เป็นโทษสถาน
 เบาเพียงปรับเท่านั้น และดูเหมือนใช้เฉพาะกับสามัญชนมากกว่าจะคลุมถึงเจ้านายชั้น
 สูงผู้มีอำนาจ การออกประกาศฉบับนี้ แสดงความเป็นประชาธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเห็นว่าข้ากับเจ้าย่อมมีความรักชีวิตคนและญาติพี่น้อง เช่น
 เกี่ยวกัน และการฉกฉกร่าหญิงเช่นนั้น เป็นการกดขี่หญิงเยี่ยงคนป่าเถื่อน

บทบาทของสตรีทางสังคมและเศรษฐกิจ

๑. บทบาททางการเมือง

สตรีไทยสมัยก่อนที่มีบทบาทเด่นปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์มีจำนวนน้อยมาก^๒ เท่า
 ที่รู้จักกันดี ก็มี อาทิ เช่น สมเด็จพระนางศรีสุริโยทัย ท้าวสุรนารี ท้าวเทพสตรี ท้าว
 ศรีสุนทร เป็นต้น ที่เป็นหญิงสามัญก็มีเพียงชาวบ้านบางระจันในการช่วยต่อสู้กับพม่า และ
 ชาวโคราชที่ช่วยกันขับไล่ทหารลาวเท่านั้นที่เป็นที่รู้จักดี ซึ่งจะเห็นว่าความสามารถของ
 หญิงไทยขาดวิวัฒนาการต่อเนื่อง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการขาดโอกาสที่จะศึกษาเล่าเรียน

^๑ ประยุทธ์ สิวรินทร์, ราชสำนักไทย (พระนคร: สำนักพิมพ์ คังวิทยา,
 ๒๕๐๕) หน้า ๓๑๑ - ๓๑๒

^๒ เนื่องจากขาดหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้านสตรี

ประเพณีไทยสืบเนื่องมาจากแนวความคิดว่า ลูกผู้หญิงไม่ต้องเล่าเรียนมาก เมื่อแต่งงานแล้วก็มีหน้าที่เป็นแม่บ้านเลี้ยงดูบุตรเท่านั้น ไม่มีใครมุ่งหวังเป็นข้าราชการ โดยเฉพาะหญิงสามัญในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไม่รู้อักษรหรือรู้น้อยมาก ดังคำกล่าวของนางเทพทองในวรรณคดีเรื่อง ขุนช้างขุนแผน เมื่อตอนจะไปศาลว่า "เกิดมาแค่น้อยจนพันทึกรู้จักแต่ทำนาทำสวน ปลูกเผือกปลูกมันนั้นรดพรวน จนจนจะตายหามาค้าความ"^๑

การขาดโอกาสในการศึกษาเป็นเหตุให้หญิงมีประสบการณ์และความสนใจทางการเมืองน้อย อีกประการหนึ่ง ประเพณีไทยตลอดมาเห็นว่า หญิงควรอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนปรนนิบัติสามีและเลี้ยงดูบุตร งานนอกบ้านเป็นเรื่องของผู้ชายโดยเฉพาะ บางครั้งที่ต้องออกช่วยผู้ชายก็เพราะมีเหตุการณ์คับขัน เช่น เข้าศึกมาประชิดเมือง หญิงจึงต้องจับอาวุธเข้าสู้รบ ซึ่งปรากฏว่าหญิงทำได้เป็นอย่างดี ดังที่ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ไก่กล่าวถึงความสามารถของหญิงไทยไว้ว่า "ยามสงคราม สตรีต้องเป็นทหารและออกศึกเคียงบ่าเคียงไหล่กับชาย เหตุนี้หญิงจึงไว้มั่นและแกร่งกายคล้ายชาย ทั้งนี้อาจเป็นการป้องกันสวัสดิภาพทางเพศด้วย"^๒

สตรีท่านหนึ่งที่มีบทบาททางด้านการเมืองและสังคมมากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นคือ เจ้าจอมแว่น (คุณเลื่อน) ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ดังที่เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัติวงศ์ ตรีสวัสดิ์ว่า ท่านกล้าห้ามปรามพระเจ้าอยู่หัว "เขาเล่ากันว่าเมื่อรัชกาลที่ ๒ กับสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ไต่กัน คุณเลื่อนก็เป็นคนกราบทูลกับพระพิโรธด้วย"^๓

อีกครั้งหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงตั้งกรมขุนอิศเรศรังสรรค์เป็นวังหน้า แต่ไม่ไ้ไปประทับที่พระราชวังบวร คุณเลื่อนกราบทูลว่า "...พระบวรราชวังร้าง ไม่มีเจ้าของทรุกโทรมยับเยินไป เหย้าเรือนข้างในก็ว่างเปล่ามาก ขอพระราช

^๑ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน (พระนคร: กรมศิลปากรพิมพ์, ๒๕๑๔) หน้า ๒๑๓

^๒ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., เรื่องเดิม, หน้า ๘๖

^๓ นริศรานุวัติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยา, สาส์นสมเด็จพระเลม ๑๕ (พระนคร: กรมศิลปากรพิมพ์, ๒๕๐๕) หน้า ๔๔

ทานให้เชิญเสด็จกรมพระราชวังบวรองค์ใหม่ขึ้นไปทรงครอบครองพระบวรราชวังจึงจะ
สมควร ... " แสดงว่าราชการงานเมืองเรื่องอื่น ๆ ท่านก็น่าจะมีส่วนแสดง
ความคิดเห็นด้วยเช่นเดียวกัน

๒. บทบาทในครอบครัว

หญิงไทยมีอิทธิพลในครอบครัวมาก ตามประเพณีไทยยกย่องให้ภรรยาเป็น
แม่ศรีเรือน มีอำนาจเต็มในการจัดการภายในบ้าน ปกครองดูแลผู้คน เลี้ยง
บุตรและสามี ตลอดจนเก็บออมทรัพย์สิน มีสิทธิจับจ่ายซื้อข้าวของใช้ได้โดยสามี
ไม่ต้องรู้เห็นด้วย

การที่หญิงมีบทบาทในครอบครัวมาก เพราะสมัยก่อนแบ่งแยกหน้าที่กันว่า
ชายต้องเป็นทหารมีหน้าที่ออกศึกสงคราม หญิงอยู่บ้านก็รับผิดชอบงานในบ้านทั้ง
หมด การอบรมสั่งสอนบุตรจึงปลูกฝังตั้งแต่เล็กว่า เด็กชายควร เรียนฝึกหัดใช้
อาวุธ เตรียมพร้อมที่จะออกรบได้ เด็กหญิงก็ได้รับการอบรมให้รู้จักทำงานบ้าน
และดูแลทรัพย์สิน แม่ในสมัยต่อมา ชายไม่ได้ออกรบแล้วก็ตาม ภาระทางบ้าน
ทั้งหมดยังถือเป็นหน้าที่ของหญิงอยู่ตามความเคยชิน

แม่บ้านเปรียบเสมือนหางเสือเรือ เป็นคนสำคัญที่สุดในบ้าน ดังมีคำพัง
เพยสมัยก่อน เปรียบเทียบว่า " ชาติพ่อเหมือนถ่อหัก ชาติแม่เหมือนแพแตก "
คือ แม่ชาติพ่อ แม่ยังอยู่ ครอบครัวก็ยังทรงอยู่ได้ ลูกไม่ว่าเหวมากหนัก แต่
ถ้าชาติแม่ก็เหมือนแพแตก ดำรงชีวิตอยู่แทบไม่ได้เลย

ในวรรณคดี เรื่อง มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ทั้งสองกุมาร เมื่อถูกชุกพา
ตัวไป ไคร่ครวญว่า

กุมารกุมารไคร่ไรราศ ปราศจากพ่อตั้งแต่แม่แก่ผู้เกี่ยว
ก็พอแลพอเหลือว่าอยู่พร้อมทั้งบิดามารดา ทารกผู้ไคร่
ไร่นีราศปราศจากแม่ ยิ่งแต่พ่อผู้เกี่ยวก็เปล่าเปลี่ยวได้
ชื่อว่าสูญสิ้นทั้งบิดาแลมารดา ถึงจะประโลมเลี้ยงรักษา
เล่าก็ไม่ถึงใจ ถึงจะไคร่ทุกขภัยสักร้อยสิ่ง อันบิดาแล้ว
ก็ไคร่ไคร่ไม่นำพา อันคุณของพระมารดา ท่านพรรณนาไว้
ว่าเป็นที่ยิ่ง...

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงยกย่องว่า "แม่เป็นศาสตราจารย์
ผู้ประเสริฐ" เด็กจะคิดหรือชั่วขึ้นอยู่กับแม่เป็นส่วนใหญ่ เพราะเด็กวัยขนาด "อู๋และ
จุง" เป็นหน้าของแม่ฝึกหัดสั่งสอน แม่จึงเป็นครูคนแรกของเด็ก ครั้นถึง "วัยรุ่น
และแล่น" อายุตั้งแต่ ๘ ขวบขึ้นไป เด็กชายจะเป็นส่วนของพ่อ เด็กหญิงเป็นส่วนของ
แม่ อยู่กับบ้านฝึกหัดตัวเป็นแม่เรือน หุงต้ม ปฏิบัติกิจการบ้านเรือน

ดังนั้นบทบาทของหญิงไทยภายในครอบครัวจึงสำคัญไม่น้อยกว่างานด้านอื่นของชาย
ในสังคม เท่ากับเป็นการแบ่งงานแบ่งหน้าที่กับชาย ซึ่งรับภาระนอกบ้าน ส่วนหญิงรับ
ภาระในบ้านทั้งหมด

สังขราช ปาด เลอ กัวซ์ กล่าวถึงหญิงไทยไว้ว่า

หญิงไทยมักได้รับการเลี้ยงดูจากสามีอย่างดี มีสิทธิมีเสียงมาก
ในการปกครองบ้านเรือน ได้รับการยกย่อง มีเสรีภาพมาก

๑ คำกรักราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ชุมนุมพระ
นิพนธ์บางเรื่อง (พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพคุณแม่เต็ม ชาวลิตคำกร, ๒๕๐๓) หน้า ๖๘

ไม่ต้องทนอยู่ในห้องเหมือนหญิงจีน จะไปในที่สาธารณะ
ไปตลาด หรือทำมาค้าขาย ไปเยี่ยมหรือรับแขก ไปวัด
ไต่ถามสะทวัก หญิงที่ไม่แต่งงาน ก็แค่ทาสเท่านั้น

๓. บทบาททางเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพของหญิงไทยสมัยก่อน ไม่ค่อยมีมากอย่างเหมือนปัจจุบัน
หญิงในเมืองหรือหญิงชั้นสูง อาจทำเฉพาะงานเบา ๆ เช่น งานประณีตกรรม การ
ฝีมือ และมีโอกาสเข้าไปรับราชการในวังเจ้านาย ไม่ต้องตรากตรำเหมือนหญิงชนบท
ซึ่งนอกจากทำงานบ้านตามปกติแล้ว ยังต้องร่วมมือกับชายทำงานทุกอย่าง เช่น ทำไร
ทำนา ทำสวน

บลองซาร์ก็ ได้บรรยายกิจวัตรของหญิงไทยในชนบทไว้อย่างชัดเจนว่า

หญิงชนบทจะตื่นแต่เช้านี้ เตรียมอาหารเช้า และเตรียมของ
ใส่บาตร ราว ๖ นาฬิกาเศษ เมื่อใส่บาตรเสร็จแล้ว
พอบ้านและลูก ๆ จึงตื่น เด็กมีหน้าที่ให้อาหารไก่
และวัวควาย พอบ้านก็เตรียมเครื่องมือหาปลา หรือเตรียม
ตัวออกไปทุ่งนา

เมื่อกินอาหารเช้าแล้ว ผู้หญิงจะล้างถ้วยชาม เก็บที่นอน
เด็ก ๆ ไปโรงเรียน ผู้ชายไปทำงาน บางวันชายหรือหญิง
ก็ไปจ่ายตลาด คนใดคนหนึ่งอาจต้องอยู่บ้านเลี้ยงลูกที่ยังเล็ก
และทำงานอื่น ๆ เช่น ตำข้าว ชักรีดเสื้อผ้า ทำสวนผัก ดูแลบ้าน
ไม่มีเวลาอยู่เฉย

^๑ ปาล เลอ กัวซ์, เรื่องเคิม, หน้า ๒๑๓

^๒ Blanchard, op. cit. p. 436.

ส่วนในฤดูเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว จะทำงานหนักมาก
อาหารทั้ง ๓ มื้อ ต้องออกไปกินในทุ่งนา เด็ก ๆ ก็หยุด
เรียนไปช่วยพ่อแม่ทำนาหรือเลี้ยงน่อง

ภาระในการทำงานบ้านอันหนักของหญิงนั้น คงจะเหมือนกันทุกชาติทุกภาษา
มีโคลงสุภาษิตอังกฤษโบราณบทหนึ่งบรรยายไว้ว่า

"Man works from rise to set of the Sun
Woman's work is never done"^๒

ซึ่งหมายถึงชายทำงานตั้งแต่เช้าถึงเย็นก็เสร็จ แต่งานของหญิงจนแล้วจนรอด
ก็ไม่มีวันเสร็จสิ้น

นอกจากนี้บลาน ชาร์ค กล่าวต่อไปว่า

หญิงในชนบทมีบทบาทสำคัญเท่าสามีทุกอย่าง แม่แต่การ
ปกครองหมู่บ้าน เธออาจไปเป็นตัวแทนสามีในการร่วมพบ
ปะในหมู่ผู้บริหารเมื่อสามีไม่ว่าง และเธอจะเป็นผู้จัดการเรื่อง
การซื้อขายของในตลาด โดยเฉพาะการขายผลิตผลในไร่นา
ซึ่งเป็นรายได้สำคัญของครอบครัว เธอไม่เพียงแต่เป็นผู้
จัดการการใช้จ่ายภายในบ้านเท่านั้น แต่เป็นผู้ถือกระเป๋า
เงินด้วย ถ้าเธอไม่อาจคุมการใช้จ่าย และรายได้ของครอบครัว
ได้ เธอก็จะมีสิทธิเสียงในการตัดสินใจเพื่อผลประโยชน์
ของครอบครัว^๒

ชายและหญิงในชนบทจึงมีสิทธิและหน้าที่เท่ากันแทบทุกประการ

๑ สมชาย ปรีชาเจริญ, "อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย" สู่เพื่อสตรี
(ชุมนุมนิสิตหญิง อมก. จัดพิมพ์, ๒๕๑๖) หน้า

๒ Wendell Blanchard, op. cit. p. 425.

ในวรรณคดีเรื่อง ขุนช้างขุนแผน กล่าวถึงการทำงานของหนุ่มสาวว่าไพเราะ
หนึ่งว่า

หนุ่มสาวว้างหลามตามเป็นพรวน ไปรดพรวนผักผลทุกคนไป
เอาจอมเจาะเจาะช่องเป็นร่องน้ำ แล้วปลูกทำหอห่างไวกลางไร่

นางพิมก็ควบคุมดูแลสาวไพร่ทำงาน มีตอนหนึ่งขออนุญาตนางศรีประจันต์จะไปไร่ว่า

วันนี้ลูกจะไปไร่ไหนเมื่อ ฝ่ายเมื่อแตกกระจายเสียหนักหนา
ลูกจะออกไปปลูกขี้หูกา จะไว้ใจกับข้าไม่ต้องการ

สำหรับสตรีชั้นสูงหรือบุตรผู้มีฐานะดี มีโอกาสเข้ารับราชการในวัง จะได้
เบี้ยหวัด ดังนี้ คือ

ถ้าเป็นเก็กก็มีเบี้ยหวัด ๓ คำลึง ๔ คำลึง ๕ คำลึง ๖ คำลึง
หรือ ๗ คำลึง ในปีแรกตามยศของบิดา ปีต่อ ๆ มา เบี้ยหวัด
ก็ทวีมากขึ้นไปถึง ๘ คำลึง ๑๐ คำลึง ๑๒ คำลึง ๑๕ คำลึง
ตามที่มีฝีมือเด่นรำแลเหตุอื่น ๆ ใครที่โกนจุกแล้ว เป็นสาวแล้ว
เบี้ยหวัด ๑๐ คำลึง ๑๒ คำลึง ๑๕ คำลึง เป็นอย่างน้อย
อย่างเลขซึ่ง ๑ ซึ่ง ๕ คำลึง ซึ่ง ๑๐ คำลึง เป็นพื้นทั่วไป
โดยมาก ^๒

การรับราชการของสตรีในพระบรมมหาราชวังมีตำแหน่งต่าง ๆ ดังนี้

^๑ เบี้ยหวัด เป็นเงินที่ให้เป็นบำเหน็จความชอบในราชการ เป็นรายปี

^๒ "ประกาศพระราชทานอนุญาตให้ข้าราชการฝ่ายในทูลลาออกนอกราชการได้"

๑. ท้าวนาง ไคแก่นางผู้ใหญ่ คือหญิงที่เป็นหัวหน้าหญิงรับใช้ฝ่ายใน
๒. เจ้าแก้ว เป็นหญิงรับใช้มีอำนาจรองจากท้าวนาง
๓. ไชลอน ทำหน้าที่ยามประตูวัง
๔. เจ้าไชลอน คือ หัวหน้าไชลอน
๕. ชะแม (ชาวแม่) ควบคุมดูแลไชลอน และ เจ้าไชลอน
๖. นางกำนัล รับใช้ในวัง ส่วนมากเป็นบุตรข้าราชการที่นำมาถวายตัว
๗. นางสนองพระโอษฐ์ คือนางข้างหลวงมีหน้าที่รับใช้ หรือโดยเสด็จพระราชินี
๘. นางข้างหลวง หญิงรับใช้พระราชินี หรือพระธิดา

นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งต่างพระเนตรพระกรรณอีกตำแหน่งหนึ่งซึ่งหญิงทำได้ เรียกว่าตำแหน่ง "กำนันตลาด" ทำหน้าที่ดูแลเก็บอากรตลาด กำนันตลาดนี้คงจะมีมานานแล้ว แต่ให้เด็กเก็บอากรตลาดเสียในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจาก

ไคทรงพระราชดำริคากใจ คิดถึงใจราษฎรอยู่ทุกหนทุกยามมาแล้ว ก็เห็นว่าไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ซึ่งเป็นคนยากจนโศกมาก เลี้ยงชีวิตควยลงทูลหาของเล็กน้อยมาขาย หากทำอะไรเล็กน้อย ๆ ไคกำโรบบ้าง ซากทูลม้าง ไม่พอใจจะเสียค่าตลาดทุกคนด้วยกัน เพราะฉะนั้น พระราชหฤทัยทรงพระเมตตา กรุณาสงสาร อยากจะให้เด็กเก็บตลาดเสียทั้งสิ้น ^๒

หลังจากเลิกการเก็บอากรตลาดจากพ่อค้าแม่ค้ารายย่อยแล้ว ก็เปลี่ยนมาเก็บภาษีโรงเรือน เรือ แพ แทน ตำแหน่งกำนันตลาดก็อาจยกเลิกไปด้วย

^๑ เจื้อ สตะเวทิน, ตำรับวรรณคดีไทย (กรุงเทพฯ : กิลปาวรรณาการ, ๒๕๑๖) หน้า ๒๘๗

^๒ "พระราชกระแสเลิกเก็บอากรตลาด เปลี่ยนเป็นเก็บภาษีโรงเรือน เรือ แพ" ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๐๔ หน้า ๒๕๔ - ๒๕๖

อาชีพที่สำคัญของหญิงไทยสมัยก่อนอีกอย่างหนึ่งก็คือ เป็นนางละคร ชับร้อง คนตรี มโหรีปี่พาทย์ โดยเฉพาะละครในให้หญิงแสดงล้วน การแสดงละครในนี้รุ่งเรือง มากในสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เพราะทรงโปรดปราน มาถึงสมัยรัชกาล พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงโปรดจึงชะงักลง สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงห่วงหาพันก็ักันให้ละครในเป็นเฉพาะของหลวงเท่านั้น แต่อย่าให้ลูกบุครหลานที่เขาไม่สมัครใจมาหัดละครให้เกือกร่อน

โดยสรุปแล้ว การออกทำงานนอกบ้านของหญิงไทยสมัยก่อน ยังไม่เป็นที่นิยม นัก เพราะถือว่างานบ้านเป็นงานหลักอยู่แล้ว เป็นหน้าที่ที่สำคัญที่สุด อนึ่ง อาชีพใหม่ ๆ อย่างปัจจุบัน เช่นการรับราชการ ยังมีไม่มากนัก และบริษัทห้างร้านโรงงานอุตสาหกรรม ยังไม่มี อาชีพที่หึงหญิงและชายทำอยู่คานปกติ ก็มีแต่ทำไร่ ทำนา ทำสวน เท่านั้น ซึ่งหญิงก็มีบทบาทเคียงบ่าเคียงไหล่กับชายตลอดมา

ศูนย์บรรณวิทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

“ประกาศว่าควยละคอนผู้หญิง แลเรื่องหมอเรื่องชาง” ประชุมประกาศรัชกาล